

EPISCOPOLOGI FRANCOCATALÀ DE LA DIÒCESI CASTELLANA DE PALÈNCIA (1034-1207): UN ESTUDI HISTORICOJURÍDIC

Félix Martínez Llorente
Universitat de Valladolid

Resum

Al principi del segle XI la revitalització i la restauració diocesanes de la ciutat de Palència faciliten la introducció al regne de Lleó de l'esperit cluniacenc i reformador de la mentalitat i l'organització eclesial que, sota el guiatge dels monestirs catalans i dels seus clergues, es comença a difondre per tota la península Ibèrica amb el patrocini i l'impuls del rei pamplonès Sanç III el Gran i dels seus successors al capdavant del tron d'aquest regne. Durant gairebé dues centúries, tant els prelats, que des del seu restaurador, el català Ponç, fins al llombard Arderic van ocupar la seva seu pontifical, com els evocadors noms de la major part dels integrants del seu capítol, més propis de les terres de la Marca Hispànica que de la terra castellana, van fer manifestació de la destacada i sorprenent presència en la Tierra de Campos altmedieval d'una important colònia d'occitans i francocatalans. Un fet que va permetre europeïtzar el regne i l'imperi lleonesos.

Paraules clau: Palència, diòcesi, bisbat, Lleó, Sanç III el Gran, Cluny, Oliba.

EPISCOPOLOGIO FRANCOCATALÁN DE LA DIÓCESIS CASTELLANA DE PALENCIA (1034-1207): UN ESTUDIO HISTÓRICO-JURÍDICO

Resumen

A principios del siglo XI la revitalización y la restauración diocesanas de la ciudad de Palencia facilitan la introducción en el Reino de León del espíritu cluniacense y reformador de la mentalidad y la organización eclesial que, de la mano de los monasterios catalanes y de sus clérigos, empieza a difundirse por toda la península Ibérica bajo el patrocinio y el impulso del rey pamplonés Sancho III el Mayor y sus sucesores en el trono de este Reino. Durante casi dos centurias, tanto los preladados, que desde su restaurador, el catalán Ponç, hasta el lombardo Arderico ocupan su sede pontifical, como los evocadores nombres de la mayor parte de los integrantes de su capítulo, más propios de las tierras de la Marca Hispánica que de la tierra castellana, harán manifestación de la destacada y sorprendente presencia por la Tierra de Campos altomedieval de una importante colonia de occitanos y francocatalanes. Un hecho que permite europeizar el Reino y el imperio leoneses.

Palabras clave: Palencia, diócesis, episcopado, León, Sancho III el Mayor, Cluny, Oliba.

FRANC-CATALONIAN EPISCOPOLOGY OF THE CASTILIAN DIOCESE
OF PALENCIA (1034-1207): AN HISTORICAL AND LEGAL ANALYSIS

Abstract

In the early eleventh century, the diocesan revitalization and restoration of Palencia contributes to the insertion in the kingdom of Leon of the Cluniac spirit which reforms the mentality and organization of the church by the help of the Catalan monasteries and their clergy. With their help and the promotion of Sancho III the Great (king of Pamplona) and his successors on the throne of this kingdom, this spirit begins to spread throughout the Iberian Peninsula. For nearly two centuries both prelates from the restorer, Catalan Ponç, to Arderico Lombard, take their pontifical office, with evocative names of most of the members of their chapter, names which are more common in the Hispanic Brand than in the Castilian land. They will be a reflection in the high middle ages, of the outstanding and amazing presence in the Tierra de Campos land of a large colony of Occitan and franc-catalonians. A fact which allows to europeanize the kingdom and empire of Leon.

Keywords: Palencia, diocese, bishopric, León, Sancho III the Great, Cluny, Oliba.

ÉPISCOPOLOGIE FRANC-CATALAN DE LA DIOCÈSE CASTILLANE
DE PALENCIA (1034-1207): UNE ÉTUDE HISTORIQUE-JURIDIQUE

Résumé

Au début du XIe siècle la revitalisation et la restauration diocésaines de la ville de Palencia facilitent l'introduction dans le royaume de Léon de l'esprit clunisien et réformateur de la mentalité et de l'organisation ecclésiastique, promue par des monastères catalans et ses ecclésiastiques, on commence à se répandre par toute la Péninsule Ibérique sous le patronat et l'impulsion du roi de Pamplona Sancho III le Majeur et ses successeurs dans le trône de ce royaume. Durant presque deux siècles tant les prélats qui depuis son restaurateur, le catalan Ponç, et jusqu'au brun au dos clair Arderico, occupent son siège pontifical, avec les noms évocateurs de la plupart des intégrants de son chapitre, plus propres des terres de la Marque Hispanique que de la terre castillane, ils feront la manifestation de la remarquable et surprenante présence pour la Tierra de Campos haut médiéval d'une importante colonie d'occitans et de franc-catalanes. Un fait que permet européiser le royaume et l'empire de Léon.

Mots clefs : Palencia, diocèse, épiscopat, León, Sancho III le Majeur, Cluny, Oliba.

Al principi del segle XI la revitalització i la restauració diocesanes de la ciutat de Palència van ser l'excusa perfecta per a l'establiment en el cor del regne de Lleó d'un centre catalitzador i a la vegada difusor d'un incipient esperit cluniacenc i reformador de la mentalitat i l'organització eclesial que, sota el guiatge dels monestirs catalans i dels seus clergues, es començà a difondre per tota la península Ibèrica sota el patrocini i l'impuls del rei pamplonès Sanç III el Gran i dels seus successors al capdavant del tron d'aquest regne.

Durant un temps de gairebé dues centúries, tant els prelats, que des del seu restaurador, el català Ponç, fins al llombard Arderic van ocupar la seu pontifical de Palència, com els evocadors noms de la major part dels integrants del seu capítol, més propis de les terres de la Marca Hispànica que de la terra castellana, van fer manifestació de la destacada i sorprenent presència per la Tierra de Campos altmedieval d'una important colònia d'occitans i francocatalans que, com bé ha tingut ocasió de destacar Derek W. Lomax, arribaren amb el temps a constituir un grup tan nodrit —de màfia catalana, la qualifica— que a través seu s'arribaren a decidir des de les successions episcopals fins a qualsevol altre ofici diocesà de consideració.¹

Sobre el paper que va tenir aquesta reforma i la seva importància en el procés d'«uropeïtzació» del regne i l'imperi lleonesos, pràcticament aïllats fins a aquest moment de la resta de la cristiandat continental, han dissertat en l'últim mig segle qualificats especialistes, com M. Deforneaux,² Charles Julian Bishko,³ Justo Pérez de Urbel,⁴ Derek W. Lomax,⁵ Hilda Grassotti,⁶ José María Canal Sánchez-Pagín,⁷

1. Derek W. LOMAX, «Catalans in the Leonese empire», *Bolletín of Hispanic Studies*, vol. LIX (1982), p. 191-197, esp. p. 193.

2. M. DEFORNEAUX, *Les français en Espagne aux XIe et XIIe siècles*, París, Presses Universitaires de France, 1949.

3. Charles Julian BISHKO, «Fernando I y los orígenes de la alianza castellano-leonesa con Cluny», *Cuadernos de Historia de España*, núm. 47-48 (1968), p. 31-135, i Charles Julian BISHKO, «Fernando I y los orígenes de la alianza castellano-leonesa con Cluny», *Cuadernos de Historia de España*, núm. 49-50 (1969), p. 50-116.

4. Justo PÉREZ DE URBEL, *Sancho el Mayor de Navarra*, Pamplona, Diputación Foral de Navarra, 1950, p. 81, 85, 173-174 i 215-221.

5. Derek W. LOMAX, «Catalans in the Leonese empire», p. 191-197, i Derek W. LOMAX, «Don Ramón, bishop of Palencia (1148-84)», a Joan MALUQUER DE MOTES (coord.), *Homenaje a Jaime Vicens Vives*, vol. I, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1965, p. 279-291.

6. Hilda GRASSOTTI, «La Iglesia y el Estado en León y Castilla: de Tamarón a Zamora, 1037-1072», *Cuadernos de Historia de España*, núm. 61-62 (1977), p. 96-144.

7. José María CANAL SÁNCHEZ-PAGÍN, «Elvira Pérez, condesa de Urgel. Una asturiana desconocida», *Asturiansia Medievalia*, núm. 4 (1981), p. 93-129, i José María CANAL SÁNCHEZ-PAGÍN, «Casamientos de los condes de Urgel en Castilla», *Anuario de Estudios Medievales* (AEM), núm. 19 (1989), p. 119-135.

Gonzalo Martínez Díez,⁸ Manuel Riu,⁹ Félix Martínez Llorente,¹⁰ Julia Montenegro Valentín¹¹ i Carlos Reglero de la Fuente,¹² entre altres.

En aquest treball intentarem endinsar-nos tant com puguem en l'estudi i l'anàlisi de la personalitat d'aquests nou prelats, tots ells d'origen occità, franc, català o llombard, que des del 1034 i fins al 1207 van regir el destí de la diòcesi de Palència, on van crear un ambient cultural i religiós únic que facilità enormement la futura erecció de la primera universitat o estudi general d'Espanya, en el qual novament s'abordaren l'estudi i anàlisi, d'una manera autònoma, del dret en general i del *ius commune* en particular.

1. EL COMTAT DE MONTSÓ I SANÇ III EL GRAN: ELS ORÍGENS DE LA INFLUÈNCIA FRANCOCATALANA

El comtat de Montsó, sorgit en la dècada dels trenta del segle X, constituïa un més dels districtes militars més orientals del regne de Lleó, juntament amb els de Carrión-Saldaña i Castella.¹³ Patí com pocs les campanyes del visir cordovès Almanzor o Almansor (977-1002) durant gairebé trenta anys, la qual cosa provocà el seu gairebé total eclipsament com a districte governatiu, situació aguditzada amb la desaparició física del llinatge que l'havia anat regint.¹⁴

8. Gonzalo MARTÍNEZ DÍEZ, «La Universidad de Palencia. Revisión crítica», a *Actas del II Congreso de Historia de Palencia*, vol. IV, Palència, Diputación Provincial de Palencia, 1990, p. 155-191; Gonzalo MARTÍNEZ DÍEZ, «Tres lecciones del siglo XII del Estudio General de Palencia», *Anuario de Historia del Derecho Español* (AHDE), núm. 61 (1991), p. 391-449, i Gonzalo MARTÍNEZ DÍEZ, «Palencia, la primera Universidad de España», a Margarita TORREMOCHA HERNÁNDEZ (coord.), *El Estudio General de Palencia: Historia de los ocho siglos de la Universidad española*, Valladolid, Universidad de Salamanca, 2012, p. 47-68.

9. Manuel RIU, «Poncio de Tabernoles, obispo de Oviedo», *Espacio, Tiempo y Forma: Serie III. Historia Medieval*, núm. 1 (1988), p. 425-436.

10. Félix MARTÍNEZ LLORENTE, «El obispado de Palencia en la difusión del derecho medieval: de la *Lex Gothica* al *Ius Commune* (s. XIII)», conferència institucional feta a Palència i promoguda per l'Asociación de Amigos de la Catedral (1999).

11. Julia MONTENEGRO VALENTÍN, «Los primeros tiempos de la presencia de los cluniacenses en los reinos occidentales hispánicos», *JACOBUS*, núm. 15-16 (2003), p. 25-53.

12. Carlos REGLERO DE LA FUENTE, *Cluny en España: Los prioratos de la provincia y sus redes sociales (1073-ca. 1270)*, Lleó, Centro de Estudios e Investigación San Isidoro, 2008.

13. Gonzalo MARTÍNEZ DÍEZ, «Los condados de Carrión y Monzón; sus fronteras», a *Actas del Congreso de Historia de Palencia*, tom II, *Fuentes documentales y Edad Media*, Valladolid, Diputación Provincial de Palencia, 1987, p. 245-274.

14. Luis MOLINA, «Las campañas de Almanzor a la luz de un nuevo texto», *Al-Qantara*, vol. II (1981), p. 209-263; Luis MOLINA, «Las campañas de Almanzor. Nuevos datos», *Al-Qantara*, vol. III (1982), p. 467-412; José Manuel RUIZ ASENCIO, «Campañas de Almanzor contra el Reino de León (981-986)», *AEM*, núm. 5 (1968), p. 31-64.

Oposat als interessos i l'expansió castellans des dels temps del seu primer titular, Asur Fernández (936-950), el seu successor, Fernando Ansúrez (950-978), havia mort just quan el cabdill amirí assumí la direcció militar de l'exèrcit califal. Per aquesta raó, la direcció última de tal districte passà a les mans d'una dona, la seva germana Teresa, qui havia contret noces amb el rei de Lleó, Ramir III.¹⁵ I això no va ser un impediment perquè la vídua de Fernando Ansúrez, la comtessa Toda, aparegués dos anys més tard al capdavant d'una de les importants places del districte, Dueñas, amb la qual cosa deixava fora de perill —això sí— l'autoritat suprema i immanent del rei lleonès sobre el lloc: «Principe Ranimiru in sedis catedram patri sui et domna Tota cometissa iudicante ciui Domnas».¹⁶

Abans que transcorregués una dècada, l'afeblit territori comtal de Montsó deixà d'existir i el seu control passà al comte de Castella Sanç Garcia, que incrementà així, molt significativament, les seves tradicionals fronteres, i aquest fet donà lloc a una segona repoblació i reestructuració sociopolítica d'aquesta demarcació oriental del regne de Lleó, que tan durament havia sofert les campanyes califals.

Davant aquest panorama desolador, la figura del rei Sanç el Gran de Pamplona (1004-1035) resultà providencial per a aquestes terres, en altre temps vertebrades pels comtats lleonesos de San Román, Saldaña, Carrión i Montsó, en un moment de preocupant inflexió demogràfica i institucional.

En la seva qualitat de tutor del comte-infant de Castella Garcia Sánchez, fill de Sanç Garcia i germà de la seva esposa, Muniadonna, constatem la seva presència a les nostres terres a partir de l'any 1017.¹⁷ Després de la tràgica mort del primer, el 13 de maig de 1028,¹⁸ la gran herència comtal revertí en Muniadonna, que la cedí

15. Per certa notícia continguda en un diploma de Santa María de Husillos datat apòcrifament al 950, sabem que després de la mort del comte Fernando Ansúrez «venit sua germana domina Tarasia regina et rex Ramiro, qui erat in Legione, venit a Montesone, dederunt por sua anima villa de Sancti Iuliani et villam de Abaudella, cum suas hereditates et suos terminos pro illo comite Ferdinando Anxuret» (David MARCOS DíEZ, *La abadía de Santa María de Husillos: Estudio y colección documental (904-1608)*, tesi doctoral inèdita, Palència, 2011, doc. 6, p. 272).

16. Emilio SÁEZ i Carlos SÁEZ, *Colección documental del archivo de la catedral de León (775-1230)*, vol. III (953-985), Lleó, Centro de Estudios e Investigación San Isidoro, 1990, doc. 478.

17. Els fons diplomàtics de Santa María de Husillos ens ofereixen, novament, una notícia d'excepció sobre aquest esdeveniment: «Possedit comite Santio Gartianez Castella et Monteson, transitus est. Venit rex Santius de Pampilona cum sua matre illa regina domina Ximena, et illa comitisa domina Euraca et comite Garsia Sanchez confirmauerunt illas villas por sua anima de illo comite Sanctius Garciannez a Sanctae Mariae» (David MARCOS DíEZ, *La abadía de Santa María de Husillos*, doc. 6, p. 272).

18. Gonzalo MARTÍNEZ DíEZ, «La muerte del infante García. El final del linaje condal castellano (1028)», *Boletín de la Institución Fernán González*, any LXXXVIII, núm. 239 (2009), p. 243-266.

al seu fill Ferran Sánchez —el futur rei Ferran I de Lleó—, adolescent de quinze anys que per aquesta raó féu recaure sobre el seu pare, el monarca pamplonès, el govern efectiu del regne.

El rei Sanç convertí l'antiga capital del comtat de Montsó, i per extensió tot Tierra de Campos, de conjuntural seu palatina en un important solar del seu llinatge, la qual cosa tingué el seu registre documental: «Regnante rex Sancius in Castella et in Pampilona et in Monteson».¹⁹ Des de la seva fortalesa desenvolupà les tasques de govern, entre altres la de custòdia de presos, com es documenta l'any 1032.²⁰

Això no li impedí donar compliment a l'acord subscrit amb el seu nebot, el rei de Lleó Beremund III, a la fi del 1029, en virtut del qual es convertia en protector del regne durant la seva minoria, amb el fi últim de garantir la realització de la justícia impedint per la força els continus desordres i rebel·lions internes.²¹

Les abadies de Santa María de Husillos i San Isidro de Dueñas van ser les destinatàries exclusives de les seves donacions i liberalitats a institucions eclesiàstiques durant la seva estança castellana i fins a la seva mort, esdevinguda el 18 d'octubre de 1035.²² Adhuc a pesar que el lloc triat per al seu enterrament fos el panteó comtal de San Salvador de Oña, a l'interior de l'antic comtat.²³

Els antics Campi Gothorum, fèrtil regió situada entre els rius Cea i Pisuerga, captivaren l'esperit i l'ànim del rei Sanç III, que donà inici a una intensa tasca de colonització, tant laica com eclesiàstica, en la qual comptà amb contingents de població portats expressament des dels confins del seu regne.

19. David MARCOS DíEZ, *La abadía de Santa María de Husillos*, doc. 6, p. 272.

20. El lliurament que Doña Infante va fer a l'agost del 1032 d'unes heretats situades a prop dels rius Cea i Araduey va tenir per objecte aconseguir l'alliberament de la seva filla Froilo, capturada i retinduda pel rei Sanç a Montsó. Així ho testimonia el document: «porque saques filla mea donna Froylo de kaptivitates regis domno Sancio de Montesone» (cf. Gonzalo MARTÍNEZ DíEZ, «Los condados de Carrión y Monzón», p. 260).

21. Félix MARTÍNEZ LLORENTE, *Sancho III el Mayor (1004-1035) y Palencia: En el milenario de un reinado. Edición y estudio del diploma de restauración y dotación de la diócesis de Palencia custodiado en su Archivo Catedralicio*, Palència, Diputación Provincial de Palencia, 2003, 12 p.

22. Vegeu sobre aquest tema Justo PÉREZ DE URBEL, *Sancho el Mayor de Navarra*, p. 161; David MARCOS DíEZ, *La abadía de Santa María de Husillos*, p. 48-50; Carlos REGLERO DE LA FUENTE, *El monasterio de San Isidro de Dueñas en la Edad Media. Un priorato cluniacense hispano (911-1478): Estudio y colección documental*, Lleó, Centro de Estudios e Investigación San Isidoro, 2005, p. 80-83.

23. Justo PÉREZ DE URBEL, *Sancho el Mayor de Navarra*, p. 229-230.

2. RESTAURACIÓ I REFORMA GREGORIANA: ELS PRELATS FRANCOCATALANS

En l'aspecte religiós, el rei navarrès, guiat per la seva amistat amb l'abat de Cuixà i Ripoll i bisbe de Vic, Oliba, mantenia contactes des de feia anys (*ca.* 1025) amb l'abadia borgonyona de Cluny i el seu abat Odiló, al qual demanà que enviés al seu regne alguns monjos formats i imbuïts de la nova espiritualitat i el nou reformisme eclesiàstic conegut com a «benedictisme» postcarolingi, la qual cosa finalment es dugué a terme sota la direcció de Paterno —tots els escollits eren *hispani*, això és, d'origen got—, que acabà convertint-se en abat de l'emblemàtic monestir aragonès de San Juan de la Peña.²⁴

2.1. PONÇ (1032-1035): L'ADMINISTRADOR DIOCESÀ

En aquests anys, un deixeble d'Oliba, Ponç, es va convertir en el primer abat del monestir de Sant Serni o Sant Sadurní de Tavèrnoles, al comtat d'Urgell, al capdavant del qual romangué entre els anys 1002 i 1022, aproximadament.²⁵ Com a home de gran saviesa, caritat, prudència, misericòrdia i pietat, arribà a ser reconegut en l'acta documental de reforma de l'abadia benedictina de Sant Llorenç de Morunys, a la vall de Lord, comtat d'Urgell, de 18 de novembre de 1019, encomanada a ell.²⁶

La seva implicació en la política general del sobirà navarrès, arran probablement de la presència de Sanç el Gran a Ribagorça al començament del 1018, el dugué a acompanyar, d'aleshores endavant, el rei i el convertí en el seu conseller i en el més que probable preceptor dels seus fills, els infants.²⁷ És coneguda també la seva faceta de missatger reial, que l'abat dugué a terme en aquella comunicació epistolar que el monarca pamplonès mantingué amb el bisbe de Vic, Oliba,²⁸ qui en alguna ocasió l'arribà a qualificar de «germà i fill nostre», com s'esdevé en

24. Justo PÉREZ DE URBEL, *Sancho el Mayor de Navarra*, p. 297-309.

25. Vegeu, sobre aquest tema, Manuel RIU, «Poncio de Tabernoles, obispo de Oviedo», p. 425-436. S'afirma que va ser abat de Tavèrnoles fins al 1022, però la veritat és que apareix com a tal només fins al 1020.

26. «Abba sale sapientia conditum, karitate rutilum, prudentia astutum, misericordia ac pietate egregium» (Cebrià BARAUT, «Diplomatari del monestir de Sant Sadurní de Tavèrnoles (segles IX-XIII)», *Urgellia*, núm. 12 (1994-1995), doc. 44, p. 113-114).

27. Justo PÉREZ DE URBEL, *Sancho el Mayor de Navarra*, p. 297-309.

28. Per a això gaudí d'un salconduit atorgat pel taifa de Saragossa, Mundir, fill d'Albacam, per a poder circular pel seu territori, obtingut probablement gràcies a la mediació del rei Sanç III (Cebrià BARAUT, «Diplomatari del monestir de Sant Sadurní de Tavèrnoles (segles IX-XIII)», doc. 48, p. 117-118).

l'epístola que aquest prelat dirigí al mateix rei Sanç III el Gran el 1023 i en la qual es fa evident l'estreta relació personal que unia ambdós religiosos des dels temps de la seva primera formació eclesiàstica en terres catalanes.²⁹

Va ser aquesta especial i estreta relació la que va portar Ponç, de segur, a ocupar la seu episcopal de l'emblemàtica ciutat lleonesa d'Oviedo entre 1025 i 1028, en l'elecció final de la qual van haver de pesar i molt els bons oficis exercits a favor de la seva candidatura per la reina Urraca de Lleó, esposa d'Alfons V i germana del rei Sanç III el Gran.³⁰ La seva arribada a Lleó de bracet de la família reial apareix igualment ratificada en el diploma confirmatori dels límits episcopals de Palència atribuït al rei Ferran I, de 29 de desembre de 1059, en el qual s'afirma que el prelat restaurador Ponç «había [sido] traído [por] el dicho rey Alfonso [V] de tierras orientales, donde vivía según el rito [more] romano, dándole el obispado de Oviedo».³¹

Resulta si més no sorprenent la notícia proporcionada per aquest diploma de Palència: practicava el ritu romà. O, el que és el mateix, es designa prelat d'aquella diòcesi considerada el cor espiritual visigoticista del regne lleonès ni més ni menys que un reformador que practica, amb convicció, aquell ritual romà al qual es preten supeditar i reconduir tots aquells altres ritus—cas del ritu visigòtic hispànic—que, sorgits en el si de les esglésies nacionals europees als últims segles, constitueixen una excusa per a la unitat de l'orbe catòlic. No obstant això, no ens consta que la designació de Ponç per a ocupar el solí d'Oviedo aixequés majors suspicàcies entre el clergat que allí actuava—principalment pel seu origen i la seva formació—, ni que des de la seva arribada escometés la tasca de reconduir la seva església cap al nou esperit reformador, i encara menys cap al nou ritu unificador.³²

29. «Vidimus hoc tempore domnun abbatem Pontium, fratrem et filium nostrum, cum García fidelissimo vestro, qui nobis retulerunt mandatum et sollicitudines animi vestri» (Eduard JUNYENT I SUBIRÀ, *Diplomatari i escrits literaris de l'abat i bisbe Oliba*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1992, col·l. «Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica», vol. XLIV, doc. 16, p. 327-331, esp. p. 328).

30. Pérez de Urbel adjudica a Ponç en aquest cas un paper decisiu en la resolució de les dificultats canòniques que presentava el matrimoni entre Urraca i el rei de Lleó Alfons V, molt més dúctil en el cas del seu company i amic l'abat Oliba, qui, en una carta del 1022 dirigida a través de l'abat de Tavèrnoles al rei pamplonès, s'havia manifestat radicalment en contra de la celebració de l'enllaç. Per això no descartem que en l'elecció final hagués pesat i molt la postura adoptada per Ponç davant de tal desposori, el qual arribà a acompanyar la núvia a Lleó (Justo PÉREZ DE URBEL, *Sancho el Mayor de Navarra*, p. 84 i 174; té igual opinió Manuel RIU, «Poncio de Tabernoles, obispo de Oviedo», p. 431).

31. «In quo tempore, erat episcopus nomini Poncius, quem fatus rex, domnus Aldefonsus, adduxerat ab eo is partibus oriumdum, qui romano more degens in sede ouetensi dederat episcopatus» (Teresa ABAJO MARTÍN, *Documentación de la catedral de Palencia (1035-1217)*, Palència, Ediciones J. M. Garrido Garrido, 1986, doc. 9, p. 25).

32. En aquest sentit resulta massa aventurada l'afirmació formulada per Sánchez Candeira que la persona de Ponç «no debió de hacerse agradable al clero leonés a causa de su origen catalán y sobre

Més difícil resulta determinar en quin moment es va produir la seva presa de possessió de la càtedra episcopal d'Oviedo. Sabem que la seva arribada a Lleó es devia produir cap a l'estiu del 1023, com a capellà de la nova reina Urraca.³³

La diòcesi d'Oviedo es trobava ocupada, en aquells dies, pel bisbe Adegà, del qual consta que va exercir el seu pontificat fins a l'agost del 1025, ja que morí poc després.³⁴ Res no impedeix acceptar que Ponç hagués rebut la unció episcopal, al mateix moment que es produeix la seva arribada a la capital del regne, de mans del rei lleonès Alfons V, i que seguidament fos designat bisbe auxiliar del prelat d'Oviedo.

No obstant això, l'activitat pastoral del nou prelat no es reduí a l'àmbit asturià, sinó que, guiat pel rei Sanç el Gran, es mogué per terres més meridionals, concretament les de Palència, des del juny de 1030.³⁵

Des de Santa María de Husillos i comissionat pel rei pamplonès, Ponç va procedir a la restauració de la canònica de Palència, entre els anys 1032 i 1034,³⁶

todo por vivir conforme al uso romano» (Antonio SÁNCHEZ CANDEIRA, «El obispado de Oviedo entre 976 y 1035», a *Estudios dedicados a D. Ramón Menéndez Pidal*, vol. III, Madrid, Patronato Marcellino Menéndez y Pelayo, 1952, p. 607-626, esp. p. 623).

33. La primera esposa, la reina Elvira, havia mort el 2 de desembre de 1022. Les noces amb la segona esposa, Urraca, es van haver de celebrar entre la data de la carta de contestació de l'abat Oliba al rei Sanç III el Gran, germà de la núvia, en la qual repudiava aquesta, d'11 de maig de 1023, i el 13 de novembre del mateix any, en què per primera vegada Urraca és registrada documentalment com a reina (José María FERNÁNDEZ DEL POZO, *Reyes de León: Alfonso V (999-1028), Vermudo III (1028-1037)*, vol. *Mayor*, Burgos, Editorial la Olmeda, 1999, col·l. «Corona de España», núm. XXXI, p. 218-220; Gonzalo MARTÍNEZ DÍEZ, *Sancho III el Mayor, rey de Pamplona, Rex Ibericus*, Madrid, Marcial Pons, Ediciones de Historia, SA, 2007, p. 121-125).

34. Antonio SÁNCHEZ CANDEIRA, «El obispado de Oviedo entre 976 y 1035», p. 621-622.

35. Antonio SÁNCHEZ CANDEIRA, «El obispado de Oviedo entre 976 y 1035», p. 624. La seva presència al costat del rei Sanç el Gran no apareix documentalment testimoniada fins a la fi del desembre del 1032. Es tracta de cert diploma del monestir de Leire en el qual va ser registrat com a subscriptor al costat de cinc bisbes més del regne pamplonès: «Mancius, aragonensis episcopus, confirmans; Santius, pampilonensis episcopus, confirmans; Arnolfus, ripacorcensis episcopus, confirmans; Munio, alabensis episcopus, confirmans; Iulianus, castellensis episcopus, confirmans; Pontius, obictensis episcopus, confirmans» (Ángel J. MARTÍN DUQUE, *Documentación medieval de Leire (siglos IX a XII)*, Pamplona, Diputación Foral de Navarra, 1983, p. 53).

36. Gonzalo MARTÍNEZ DÍEZ, *La sede episcopal de Palencia hasta 1085*, Palència, Asociación de Amigos de la Catedral, 1994, p. 25-27; Gonzalo MARTÍNEZ DÍEZ, «Restauración y límites de la diócesis palentina», *Publicaciones de la Institución Tello Téllez de Meneses*, núm. 50 (1988), p. 353-385. El 22 d'agost de 1032 se l'enuncia com a «episcopus Pontius in regulas sedibus suis» (Marta HERRERO DE LA FUENTE, *Colección diplomática del monasterio de Sahagún (857-1230)*, vol. II (1000-1073), Lleó, Centro de Estudios e Investigación San Isidro, 1988, doc. 433). Expressament com a bisbe d'una Palència encara no restaurada apareix en cert diploma del fons de San Isidro de Dueñas datat el 14 de maig de 1033: «Sub auxilio Christi Poncius, episcopus palentine, conf.» (Carlos REGLERO DE LA FUENTE, *El monasterio de San Isidro de Dueñas en la Edad Media*, doc. 20, p. 321-324). A Husillos ens situa ja el bisbe Ponç un diploma del monestir de Sahagún de 15 de novembre de 1033: «Regnante rege Sancio

una vegada obtinguda l'aprovació pontificia.³⁷ Això implicava la fi de les pretensions episcopals lleoneses i d'Oviedo d'expansió per aquestes terres, sobre les quals no poques vegades havien arribat a albergar alguna esperança de control, principalment després de la desaparició del terror militar al cabdill Almansor (977-1002) i els inicis d'una lenta recuperació: «después de mucho tiempo, reinando el piísimo rey Alfonso [V], tío y suegro mío» —relata el diploma del rei Ferran, que confirma els límits diocesans de Palència tantes vegades enunciats—, «al restaurar Dios la cristiandad y destruir la nación de los ismaelitas, los obispos cercanos dividieron entre sí el obispado palentino».³⁸

En el diploma restaurador diocesà del 1034 el rei Sanç encomana dita tasca a Ponç, «doctor perfectísimo en la doctrina eclesiástica y en la contemplación y hombre de vida y costumbres probadísimas», i li demana que «renovase y reintegrarse a su estado antiguo la iglesia de Palencia, que antaño había sido la primera, después de la metrópoli, en la provincia toledana».³⁹

De la labor duta a terme per Ponç al capdavant de la diòcesi restaurada, amb prou feines en tenim notícia. No resultaria aventurat suposar que començà la construcció de la seu catedralícia, de la qual ens queda tan sols, com a vestigi superb, el tram exterior de l'actual cripta de San Antolín, de sòlida volta pètria, l'estructura i les dimensions de la qual guarden interessants relacions artístiques amb altres edificis coetanis semblants, com és el cas de la cripta del monestir de Leire, a Navarra, o alguns altres d'asturians.⁴⁰ A aquesta construcció inicial amb

in Pampilona et in Ceia; Pontius episcopus in Sancta María de Fusellos» (Marta HERRERO DE LA FUENTE, *Colección diplomática del monasterio de Sabagún (857-1230)*, doc. 435).

37. El document de restauració del 1034 diu expressament que en l'assumpte va intervenir l'autoritat de la Seu Apostòlica i enuncia com a instigador el papa Benet IX, que havia ascendit al soli pontifici l'any 1033 (Teresa ABAJO MARTÍN, *Documentación de la catedral de Palencia*, doc. 2, p. 6; Justo PÉREZ DE URBEL, *Sancho el Mayor de Navarra*, p. 215 i 293).

38. «Post multum, uero, temporis, regnante piísimo Aldefonso rege, tío et socero meo, Deo restaurante Christianitatem et destruyente ismaelitarum gente, uicini episcopi diuisserrunt sibi palentinum episcopium per sortem» (Teresa ABAJO MARTÍN, *Documentación de la catedral de Palencia*, doc. 9, p. 24-25).

39. Vegeu una edició recent del diploma a Teresa ABAJO MARTÍN, *Documentación de la catedral de Palencia*, doc. 1, p. 3-5. L'any 2004 vam dur a terme un exhaustiu estudi del mateix diploma fruit del qual van ser l'estudi i l'edició que del diploma original van ser publicats, juntament amb el seu facsímil, per la Diputació Provincial de Palència: Félix MARTÍNEZ LLORENTE, *Sancho III el Mayor (1004-1035) y Palencia. En el milenario de un reinado: Edición y estudio del diploma de restauración y dotación de la diócesis de Palencia custodiado en su Archivo Catedralicio*, Palència, Diputación Provincial de Palencia, 2003, gran format.

40. Miguel Ángel GARCÍA GUINEA, *El arte románico en Palencia*, 4a ed., Palència, Diputación Provincial de Palencia, 1990, p. 83-84.

l'emplaçament allí mateix de dos altars es referirà —probablement fent-se ressò d'un esdeveniment veraç recordat pels membres del capítol catedralici i testimonià en singular relat per un improvisat i anònim relator— cert document apòcrif custodiat en l'arxiu catedralici de Palència, falsament datat el 1045 i a través del qual s'ofereix un viu relat de la fundació i l'erecció de la canònica de Palència per part del rei Sanç el Gran, així com del dia de la solemne dedicació o inauguració ministerial.⁴¹

Igualment seva devia ser l'elecció de les advocacions a la protecció i intercessió de les quals es dedicaven el temple i tota la nova diòcesi: el Salvador, Santa Maria i la nova de San Antonino o Antolín de Pamiers.⁴²

Encara que les dues primeres reflecteixen una indubtable continuïtat en el costum tradicional del regne quant a adjudicacions de dedicacions canòniques, no ocorre el mateix amb la tercera de les triades, la de San Antolín o Antonino, que significa una singular novetat a la qual no van haver de ser aliens el prelat i el seu mentor, el monarca pamplonès.

No hem d'oblidar que la difusió del culte al màrtir de Pamiers (França) es trobava en estreta connexió en aquells moments amb la influència espiritual franca que des d'anys abans s'expandia pel territori hispà en general i lleonès en particular, almenys des de l'arribada del rei Sanç el Gran a terres castellanès i lleoneses i durant la primera dècada del govern del seu fill, el rei Ferran I, al capdavant del regne lleonès.⁴³

41. «Postquam est rehedificata cripta, arbitratus est episcopus sacrificare in ipsa, inquit: fatiamus bina altaria ut offerantur in eis sancta libamina. Denique, inuitavit uenustum regem atque reginam cum eorum possessione nimia et omnes obtimates atque presules uicinalis ut fecissent dedicationem secundum canonicale iussionem» («Después de reedificada la cripta, se decidió que el obispo hiciera sacrificio en ella, diciendo: hagamos dos altares donde ofrezcamos santa ofrenda. Posteriormente se invitó a los agraciados rey y reina con todos sus abundantes bienes y a todos los principales y gobernantes próximos a que hiciesen la dedicación según el mandato canónico», Teresa ABAJO MARTÍN, *Documentación de la catedral de Palencia*, doc. 4, p. 14-15).

42. En el diploma instaurador de Sanç el Gran la nova diòcesi disposà com a advocació la de «Dei Patris et Filii et Spiritu Sancti eiusque Uirginis genitricis in tempore Marie». No obstant això, la confirmació de l'erecció del bisbat duta a terme pel rei Beremund III el 1035 parla de «baselica fundata» en honor de la Trinitat, santa Maria Verge i —per primera vegada— sant Antolí, màrtir de Crist («Deo et Domino nostro Ihesu Christo siue et Sancte Marie, perpetue Uirginis, atque Sancti Antonini, martiris Christi»). Ferran I, el 1059, enuncia les seves advocacions com a «Saluatoris nostri et eius Genitricis et Sancti Antonini lapidum honestissima domus» i adjudicà al seu pare («pater meus, rex Sancius, ordine disponens qualiter reformetur ecclesia sedis palentine, quorum largis opibus fundatur») l'elecció, a més, de la construcció en pedra de la catedral (Teresa ABAJO MARTÍN, *Documentación de la catedral de Palencia*, doc. 1, 2 i 9, p. 23-28).

43. Charles Julian BISHKO, «Fernando I y los orígenes de la alianza castellano-leonesa con Cluny», p. 49-60.

És més, sabem que les seves preuades relíquies van ser portades des de la Gascunya —«in terra Francie»— fins al regne leonès per cert magnat navarrès establert a Lleó, anomenat Rodrigo Galíndez, abans del 1038,⁴⁴ el qual quatre anys enrere s'havia casat amb la comtessa lleonesa Doña Sança Muñiz, filla dels comtes Munio Fernández i Elvira Froilaz, del llinatge Beni Gómez de Carrión-Saldaña.⁴⁵ Com a recompensa pels seus serveis, el rei Sanç III el Gran li va fer donació d'una part d'aquestes valuoses i santes despulles, per a l'adequat dipòsit i culte de les quals el magnat, juntament amb la seva esposa, construï i fundà un monestir sota aquesta advocació a la vora del riu Esla, a la rodalia de Coyanza (actual Valencia de Don Juan), el qual es conegué com a monestir de San Antolín del Esla, amb l'ànim de convertir-lo en panteó familiar.⁴⁶ No obstant això, dos anys després de la seva fundació —l'agost del 1040— el cenobi va ser donat, juntament amb el de San Salvador de Bariones, per una ja més que probable comtessa vídua Doña Elvira Froilaz, al bisbe de Lleó, Servando.⁴⁷

Fins a l'obtenció del diploma oficial restaurador de mans del rei de Pamplona, el desembre del 1034, Ponç actuà amb caràcter general com a bisbe d'Oviedo i administrador de la novament restablerta —encara que pendent de ratificació canònica per l'autoritat règia, l'única legitimada en aquell temps per a perfeccionar-la— canònica de Palència. És més, com a bisbe de Palència, amb exclusivitat, va ser enunciat ja el maig del 1033⁴⁸ —si bé a l'agost del 1032 encara se'l reconeixia com a titular d'ambdues diòcesis—,⁴⁹ i continuà amb aquesta adscripció a Palència en la subscripció que, al costat dels prelats Julián de Burgos i Juan de Álava, recull el privilegi del rei Sanç III pel qual es procedeix a la reforma del monestir de San

44. Així es relata detalladament en el document de fundació del monestir de San Antolín del Esla, del 1038 (José Manuel RUIZ ASENCIO, *Colección documental del archivo de la catedral de León (775-1230)*, vol. IV (1032-1109), Lleó, Centro de Estudios e Investigación San Isidoro, 1990, doc. 970, p. 105-111).

45. Margarita TORRE-SEVILLA QUIÑONES DE LEÓN i Fernando GALVÁN FREILE, «La condesa dona Sancha. Una nueva aproximación a su figura», *Medievalismo*, núm. 5 (1995), p. 9-29, esp. p. 18.

46. Gregorio del SER QUIJANO, «Un monasterio benedictino leonés olvidado: San Antolín», a *Semana de Historia del Monacato cántabro-astur-leonés*, Monasterio de San Pelayo (Oviedo), Centro de Estudios e Investigación San Isidoro, 1982, p. 173-194.

47. José Manuel RUIZ ASENCIO, *Colección documental del archivo de la catedral de León (775-1230)*, doc. 992, p. 144-146.

48. Com a bisbe d'una Palència encara no restaurada apareix en cert diploma del fons de San Isidro de Dueñas datat el 14 de maig de 1033: «Sub auxilio Christi Poncius, episcopus palentine, conf.» (Carlos REGLERO DE LA FUENTE, *El monasterio de San Isidro de Dueñas en la Edad Media*, doc. 20, p. 321-324).

49. «Episcopus Pontius in regulas sedibus suis» (Marta HERRERO DE LA FUENTE, *Colección diplomática del monasterio de Sahagún (857-1230)*, doc. 433).

Salvador de Oña i s'introdueixen les regles i l'espiritualitat de Cluny, el juny del 1033.⁵⁰

Tenint en compte això últim, no resulta estrany el títol de metropolità que s'adjudica a la seu d'Oviedo en cert diploma del fons documental de Leire datat el 1033: «dompnus Poncius, metropolitanus Ouetsensis».⁵¹ Encara que per a Manuel Riu podria tractar-se d'una recompensa règia pels serveis prestats,⁵² és més probable que a través d'aquest efímer títol s'intentés reflectir el seu peculiar i doble estatus episcopal. En qualsevol cas, però, és una titulació de caràcter estrictament personal.

En el mateix diploma restaurador del desembre del 1034 s'enuncia com a primer prelat de la nova diòcesi Bernat,⁵³ el qual en el mateix acte s'havia ordenat bisbe, si atenem el relat recollit pel rei Ferran I, fill del sobirà pamplonès Sanç III, en el preàmbul del document de confirmació de l'erecció i l'establiment diocesà, de 29 de desembre de 1059, que posa l'èmfasi en el comú origen geogràfic català o occità d'ambdós i, a més, en l'enorme vàlua de Bernat com a «varón muy noble y religioso».⁵⁴

Abans de la mort del rei navarrès, el 18 d'octubre de 1035, Ponç desapareix tant del bisbat de Palència com del d'Oviedo, sense que sapiguem quin va ser el seu destí. La reassumpció del control de les terres de Palència pel rei Beremund III de Lleó, les quals abans eren sota l'autoritat del rei pamplonès, i el fet de confirmar mitjançant un privilegi de 17 de febrer de 1035 la creació de la diòcesi que mesos enrere havia decidit el seu homòleg navarrès, van haver de significar la relegació de la seva persona a un segon pla. Però això no impedeix que Ponç subscriu aquest

50. Juan del ÁLAMO, *Colección diplomática de San Salvador de Oña*, vol. 1, Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1950, doc. 26, p. 46-52. Tot i que ens trobem davant d'un diploma apòcrif, reelaborat pels mateixos monjos al segle XII a fi de defensar el seu dret enfront del bisbat de Burgos per al pagament de les tèrcies, tal manipulació no afectaria el catàleg de personatges confirmats, sobre els quals no apreciem cap taxa de falsedat. Vegeu sobre aquest tema Javier FACI LACASTA, «Sancho el Mayor de Navarra y el monasterio de San Salvador de Oña», *Hispania*, vol. XXXVII, núm. 136 (1977), p. 299-317, esp. p. 307-317, i Santiago OLMEDO BERNAL, *Una abadía castellana en el siglo XI: San Salvador de Oña (1011-1109)*, Madrid, Universidad Autónoma de Madrid, 1987, p. 61-75.

51. Es tracta del contracte de compravenda de la vila d'Adoain per cent sous de plata i una llogira, subscrit entre el rei Sanç el Gran i el bisbe de Pamplona (Roldán JIMENO i Aitor PESCADOR, *Colección documental de Sancho Garcés III, el Mayor, rey de Pamplona (1004-1035)*, Pamplona, Pamplona, 2003, doc. 73, p. 257-258).

52. Manuel RIU, «Poncio de Tabernoles, obispo de Oviedo», p. 434.

53. «Stabilimus et damus domno Pontio, presuli, atque Bernardo, primo pontifici iura et honoris episcopatus Palentie inuiolabiliter permansura cum omni integritate sua» [«Establecemos y damos al prelado don Poncio y a don Bernardo, primer obispo, los derechos y honores del obispado de Palencia en toda su integridad»] (Teresa ABAJO MARTÍN, *Documentación de la catedral de Palencia*, doc. 1, p. 7).

54. «Mox ab eis eligitur et ordinatur Bernardus episcopus, uir ualde nobilis et religiosus, ab eoīs partibus ad predictam sedem palentinam adductus» (Teresa ABAJO MARTÍN, *Documentación de la catedral de Palencia*, doc. 9, p. 25).

acte —en el qual resulta clamorosa l'absència del bisbe titular, Bernat, sobretot si tenim en compte que sí que hi són presents els prelats de Lugo, Lleó i Astorga—, el qual esdevé l'últim acte del qual tenim notícia documentada per terres castellano-leoneses. Des del 22 de febrer de 1035 Froilán figura com a bisbe al capdavant de la càtedra d'Oviedo, a la qual aquest podria haver arribat de resultes d'una més que probable renúncia prèvia de Ponç.⁵⁵

La defunció es devia esdevenir no gaire temps després d'aquesta data. El gener del 1040, en la consagració de l'església del monestir català de Tavèrnoles, d'on havia estat abat, pels bisbes d'Urgell i de Ribagorça, es fa memòria de la seva persona com si ja estigués mort: «venerabilem Poncium, qui primus abbas postea factus episcopus, qui ab hac luce subtactus et inter agmina paradisi collocatus».

2.2. BERNAT I (1034-1043): EL PRIMER BISBE

Encara que la designació de Bernat I (1034-1043) com a bisbe de Palència s'havia esdevingut al desembre del 1034, com ja hem ressenyat, és probable que ja es trobés al costat de Ponç al capdavant d'aquesta tasca des d'uns pocs anys abans, preparant-se per a la seva pròpia investidura.

Oriünd, igual que Ponç, de terres catalanes —«ab eo is partibus», en paraules del document confirmatori diocesà de Ferran I—, compartien una profunda amistat i formació, a més de coincidir en la seva voluntat de servei a la causa i l'espiritualitat del rei pamplonès, Sanç el Gran. En aquesta línia, Bernat gaudia també d'una bona relació personal tant amb el monarca com amb l'hereu del tron, Garcia, del qual arribà a subscriure la carta d'arres nupcial amb Estefania, de l'any 1040.⁵⁶ Com confessà el rei Ferran I el 1059, es tractava d'un «varón muy noble y religioso, que trajeron del Oriente a la dicha sede palentina ordenándolo como obispo».⁵⁷

Com ja hem tingut l'oportunitat d'apuntar, després de la sortida de Castella del rei Sanç III el Gran al principi de l'any 1035, és molt probable que Bernat abandonés la seva seu en espera de la reacció que adoptés respecte de la nova seu i d'ell mateix el rei Beremund III, que assumia de nou l'autoritat que li corresponia sobre aquestes terres. Tot i que el diploma ratificador de l'erecció diocesana i reorganitzador del seu territori, expedit per aquest monarca el 17 de febrer de 1035, testimonia indirectament aquest allunyament, ja que no recull el seu nom entre els

55. José Manuel RUIZ ASENCIO, *Colección documental del archivo de la catedral de León (775-1230)*, doc. 926, p. 41-43.

56. Justo PÉREZ DE URBEL, *Sancho el Mayor de Navarra*, p. 290.

57. Teresa ABAJO MARTÍN, *Documentación de la catedral de Palencia*, doc. 9, p. 25.

presentats a aquest solemne acte, no és menys cert que l'arribada al tron lleonès del rei Ferran I, fill del pamplonès Sanç el Gran, el juny del 1038, degué provocar, al seu torn, la tornada del bisbe Bernat de Palència a la seva seu.

En qualsevol cas, quan el rei Ferran I concedí a aquesta església, per mitjà d'un privilegi de 19 d'abril de 1042, la immunitat senyorial plena per a les seves propietats, amb exempció de qualsevol contribució a la construcció de castells, així com de tot servei d'anubda o vigilància, de participació en expedicions militars o de pagament de *caloñas* o penes pecuniàries per homicidi, el bisbe Bernat, al capdavant de la seva càtedra episcopal, va ser qui ho va rebre en primera persona.⁵⁸

En aquelles dates estava ja plenament constituït el capítol catedralici, integrat en un elevat nombre per eclesiàstics vinguts des de terra franca i terra catalana sota els auspicis del seu primer administrador diocesà, així com del seu successor i primer bisbe de Palència.⁵⁹

Don Bernat encara romangué poc més d'un any al capdavant de la diòcesi de Palència. L'última referència documentada de la seva presència pastoral és la registrada en un diploma del rei Ferran I de 7 de gener de 1043, que Bernat subscriu amb dos prelats més.⁶⁰

Segurament va morir els mesos següents a aquesta última data. I el succeí en la mitra un altre prevere oriünd de terres catalanes, Miró, segurament membre del capítol catedralici i en la línia reformadora dels seus predecessors.

2.3. MIRÓ (1044-1060)

El primer esment de Miró com a bisbe de Palència ens el proporciona un diploma del fons del monestir de Sahagún de 26 de setembre de 1044: «Mirus aepis-

58. «[...] et tibi, Uernardo, episcopo, atque homnium collegium fratrum ibi comorantium» (Teresa ABAJO MARTÍN, *Documentación de la catedral de Palencia*, doc. 3, p. 10-12).

59. Charles Julian BISHKO, «Fernando I y los orígenes de la alianza castellano-leonesa con Cluny», p. 60-68.

60. «Sub Dei auxilio, Bernardus palentine sedis episcopus conf. Sub imperio Christi, Petrus astoricense sedis episcopus conf. Sub Dei gratia, Gudesteus exprouintia Castelle episcopus conf.» (Pilar BLANCO LOZANO, *Colección diplomática de Fernando I (1037-1065)*, Lleó, Centro de Estudios e Investigación San Isidoro, 1987, doc. 20, p. 80). La presència documental de Bernat I encara podria ampliar-se uns mesos més si prenem en consideració la seva aparició com a testimoni en cert diploma de Santa María la Real de Nájera de 2 de novembre de 1044. Però la seva coincidència en el temps amb un nou bisbe a Palència —Miró— ens fa sospitar de la datació, que podria correspondre a l'any 1043. En aquest cas, aquest seria l'últim esment que podríem documentar del nostre prelat (Margarita CANTERA MONTENEGRO, *Colección documental de Santa María la Real de Nájera (siglos X-XIV)*, Sant Sebastià, Eusko Ikaskuntza, 1991, doc. 7).

copus in Palentine sedis». Va romandre disset anys al capdavant d'aquesta seu, ja que la seva última cita coneguda és del 17 de gener de 1060.

Al llarg d'aquests anys, Miró obtingué del rei Ferran I la partió definitiva del seu territori diocesà amb els dels bisbes de Lleó i de Castella —Burgos— el 29 de desembre de 1059, cosa que posà fi al litigi obert vint-i-cinc anys enrere amb l'erecció del monestir. Els límits de la diòcesi es definiren a través de l'enumeració dels termes administratius que la integraven, que no passaven en cap cas la ribera esquerra del riu Pisuerga.⁶¹

En el règim extern diocesà, Miró assistí com a prelat al decisiu Concili de Coyanza, el 1055, presidit pel rei Ferran I de Lleó, qui va sancionar els seus cànons mitjançant la *Lex in confirmatione concilii*, com havia estat usual en el regne got toledà.

En correspondència amb l'ambient reformador eclesiàstic que s'estava imposant cada vegada amb més força, les seves disposicions van versar sobre la vida canònica i el compliment del ministeri eclesiàstic, les esglésies rurals, la disciplina sacramental, el dret litúrgic i altres aspectes de la vida cristiana, a més d'altres de naturalesa secular com són les normes de dret processal, les de dret penal o les relacions del rei amb els súbdits.⁶²

Un dels acords conciliars esmentats es féu ressò de la necessitat de perseverar en la constitució de *collegia* o capítols monacals, de vida comunitària, que estiguessin sotmesos a una regla, amb la mirada posada en els incipients capítols catedralicis (cànon IV).⁶³ El manteniment econòmic dels seus membres va dependre de la *mensa episcopalis*, per influència de la teoria beneficent imperant en la reforma gregoriana que defensava la separació de béns entre el prelat i el capítol. Van ser fruit d'això, en l'àmbit de la diòcesi de Palència, la fundació i la dotació, ja pel bisbe Bernat II, de la taula capitular de la seva canònica en una data tan primerenca, en comparació amb d'altres bisbats hispànics, com l'any 1084.⁶⁴

61. Teresa ABAJO MARTÍN, *Documentación de la catedral de Palencia*, doc. 9, p. 23-28.

62. Alfonso GARCÍA-GALLO, «El concilio de Coyanza. Contribución al estudio de derecho canónico español en la Alta Edad Media», *AHDE*, núm. 20 (1950), p. 275-633; Gonzalo MARTÍNEZ DÍEZ, *Legislación conciliar del reino astur (718-910) y del reino de León (910-1230)*, Lleó, Centro de Estudios e Investigación San Isidoro, 2009, p. 73-86.

63. Gonzalo MARTÍNEZ DÍEZ, «La tradición manuscrita del Fuero de León y del Concilio de Coyanza», a *El Reino de León en la Alta Edad Media: II Ordenamiento Jurídico del Reino*, Lleó, Centro de Estudios e Investigación San Isidoro, 1992, p. 115-184, esp. p. 174.

64. Teresa ABAJO MARTÍN, *Documentación de la catedral de Palencia*, doc. 13, p. 33-35.

2.4. L'ARQUEBISBE BERNAT II (1062-1085)

Respecte de la personalitat del bisbe Bernat II, disposem d'interessants informacions que ens permeten considerar-lo, igual que els seus predecessors, originari de terres catalanes i també un convençut cluniacenc. El primer esment documentat de Bernat II com a nou bisbe de Palència és del 20 d'abril de 1062, subscriuint un diploma del rei Ferran I.⁶⁵

És probable que en arribar a l'orde sacerdotal canviés el seu nom baptismal —Raimon— pel de Bernat com a homenatge a aquell seu predecessor amb el qual va tenir una estreta relació discipular. La notícia apareix recollida en el colofó d'un document lleonès de 29 de març de 1085, redactat poc abans de la seva mort, ja que és l'última vegada que es registra la seva presència, en el qual es declara que «ante Remundo uocabatur».⁶⁶

En els moments immediatament anteriors a la seva designació apareix registrat com a prevere del bisbe Miró, com testimonia cert diploma del rei Ferran I, de 17 de febrer de 1039 —«Bernardus, praesbyter Miri episcopi»—, la qual cosa no fa sinó reforçar encara més la hipòtesi de la permuta del seu nom de pila després de la seva consagració.⁶⁷

Un document del fons documental de l'església prioral de Santa Maria d'Organyà, a la comarca de l'Alt Urgell, de l'any 1076, ens permet imaginar que el seu lloc de naixement no devia estar gaire allunyat d'aquestes terres pirinenques. Com a bisbe de Palència va haver de continuar afectivament i patrimonialment lligat a la seva terra d'origen, com sembla que demostra la compra de la vila de «Spodolia [Espluga] in comitatu Urgellensi», propietat del matrimoni format per Guitart, senyor de Caboet, i la seva esposa, Gibelina. Comprà aquesta vila, situada en un

65. Pilar BLANCO LOZANO, *Colección diplomática de Fernando I (1037-1065)*, doc. 62, p. 163-165.

66. José Manuel RUIZ ASENCIO, *Colección documental del archivo de la catedral de León (775-1230)*, doc. 1237. És la hipòtesi més factible, encara que per a Carlos Reglero de la Fuente (Carlos REGLERO DE LA FUENTE, *Cluny en España*, p. 249, n. 62) constitueix més aviat una mala interpretació per part del monestir receptor de la donació, el de Cluny, de la notícia de la defunció del bisbe citat en l'escatocol del document, esdevinguda en els mesos en què es va donar trasllat d'aquest document a aquest monestir, sempre que s'estimi que aquesta part final del diploma va ser redactada entre els seus murs. Segons la nostra opinió, resulta poc factible pensar que la redacció del document es va fer per parts i encara menys que s'utilitzés una fórmula semblant per a indicar la defunció i la substitució operada en aquest ofici quan el prelat mort no apareix enunciat com a testimoni del negoci, sinó solament com a mera indicació o nota cronològica de l'autoritat eclesiàstica que exercia en aquell moment.

67. Gonzalo MARTÍNEZ DÍEZ, *Colección documental del monasterio de San Pedro de Cardena*, Burgos, Caja de Ahorros y Monte de Piedad del Círculo Católico de Obreros de Burgos, 1998, doc. 233, p. 274.

extrem de la vall de Cabó (Capudensi), a prop de l'església esmentada, per un preu de cent unces d'or «de Barchinona», i a l'hora de formalitzar aquesta adquisició s'ajustà a les disposicions legals gòtiques reguladores del negoci de compravenda —«est in antiquis temporibus gesta scripturarum inter currant sicut continetur in libro v titulo III, capitulo III»—, com recull l'encapçalament del document.⁶⁸ D'igual manera, cert hort propietat de Gerberga, filla del vescomte Miró, venut per aquesta al jutge Adalbertini i a la seva esposa Gila per dotze denaris el 24 de novembre de 1083, se sabrà que li havia estat donat temps enrere pel bisbe Bernat.⁶⁹

El bisbe Bernat II conreà una estreta i intensa vinculació personal amb el rei lleonès Alfons VI (1072-1109), capdavanter hispànic de la reforma gregoriana, des dels primers anys del seu regnat, com testifica l'elevat nombre de diplomes reials que va subscriure fins a la seva mort —entre 1072 i 1085—, molt per davant dels prelats de Lleó i Burgos.⁷⁰ Per desig exprés del monarca, després de la deposició del bisbe titular Pere, arribà a assumir el govern interí del bisbat d'Astorga entre els anys 1080 i 1082.⁷¹

68. «Ego Guitardus, senior Capudensi, simulque coniux mea Gebelina, venditores sumus tibi Bernardo Palentine sedis episcopo [...] vendimus tibi aliquid de nostro alaude vel de nostra honori, videlicet, ipsa villa que dicunt Spodolia [...] in comitatu Urgellensi. infra fines de valle Capudensi, in apendio Sancte Marie Organiani et est sita inter villa Vilar et villa Amindula sive Pujol; et advenit nobis prescripta villa michi Guitardo per parentorum [...] et michi Gebelina per eundem virum meum Guitardum cum exis vel regressis suis et suis alaudibus heremis et condirectis et suis arboribus et pratis et pascuis, silvis et garricis aquis et fontanulis et molinis et cum censis et serviciis de ipsis hominibus vel feminis qui in iamdicta villa abitant vel in antea advenierint ad qui ibi aliquid proprium adquisierint vel hedificiunt fecerint exceptus hoc quod Sancta Maria habet ibi, videlicet, tertia parte de ipsis decimis et oblacionibus et defunctionibus. Et ipsi homines vel femine qui in predicta vila abitant abeant potestatem infra omnes fines vallis prefate Capudensi pascendi et ligna cedendi omni tempore et si fortitudinem ibi edificare volueris abeas liberam potestatem et propter hoc accepimus a et precium centum uncias de auro optimo de Barchinona [...]» (Joaquim MIRET I SANS, «Los noms personals y geogràfics de la encontrada d'Organyà en los siglos Xè y XIè», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, vol. VIII (1915-1916), doc. 110, p. 526).

69. «Qvindimus bobis I ortal qui mihi Gerberga advenit per donacione domno Bernardo episcopo» (Joaquim MIRET I SANS, «Los noms personals y geogràfics de la encontrada d'Organyà», doc. 126, p. 531).

70. Bernard F. REILLY, *El reino de León y Castilla bajo el rey Alfonso VI (1065-1109)*, Toledo, Instituto Provincial de Investigaciones y Estudios Toledanos, 1989, p. 94 i 163-164.

71. L'escatocol d'un diploma privat del monestir de San Pedro de Montes (Lleó), de 25 de maig de 1082, es refereix a l'administrador episcopal Bernat com a «Bernaldus, quasi episcopus, in astoricense sedis», aclareix seguidament que «pro id dicimus quasi, quia per cupiditate mala duas sedes habet: astoricense et palentine, perdicionis animi sue» i conclou donant notícia de l'inaudit fet de la deposició esdevinguda: «Iam sunt duo annis qui depositus est Petrus episcopus de ipsa sede astoricense ab ipso principe» (Augusto QUINTANA PRIETO, *Tumbo viejo de San Pedro de Montes*, Lleó, Centro de Estudios e Investigación San Isidoro, 1971, p. 119-120).

És possible que el seu decidit tarannà reformador el portés al control de la diòcesi asturiana, per desig exprés regi, després de la crisi desfermada el 1080 i que havia provocat la deposició del fins llavors prelat Pere en alguna de les sessions del concili celebrat a Burgos en la primavera d'aquell any, probablement causa de la postura d'aquest últim contrària al canvi de ritu i a la introducció de l'orde cluniacenc en el monestir de Sahagún, com ell mateix havia disposat.⁷²

A això hem d'afegir la sortida d'Espanya, encara que amb una motivació diferent, del monjo cluniacenc Robert, fins llavors fidel i influent conseller del monarca. La seva ascendència i amiatat amb Alfons VI havia estat, durant més d'una dècada, factor determinant en l'increment de donacions a l'abadia franca de Cluny, inclosa la duplicació del cens, que ja s'abonava des del regnat de Ferran I. No obstant això, la seva tèbia actitud sobre com s'hauria d'escometre el canvi del ritu visigòtic al romà havia provocat la ira del papa Gregori VII contra la seva persona, la qual cosa, amb la pèrdua del favor pontifici, comportà la seva definitiva caiguda en desgràcia.⁷³

Bernat II, amb una indiscutible actitud proromana, passà a ocupar el lloc del monjo Robert davant la persona del rei. Fou en aquestes dates —final del 1080 o principi del 1081— quan el monarca començà a sospesar la importància i la necessitat d'instaurar un arquebisbat que vertebrés, a través d'una única província eclesiàstica, totes les diòcesis del regne.

Sabem que Alfons VI es va dirigir al papa Gregori VII per a proposar-li no només la creació del nou districte arxidiocesà, sinó també el nom d'un candidat per a ocupar-lo, la identitat última del qual desconeixem, encara que, segons l'opinió de Rivera Recio, podria tractar-se del bisbe de Jaca, Don Garcia.⁷⁴ La resposta del pontífex, inclosa en una carta datada tan sols l'any 1081, dirigida al «glorioso rey de España» i en la qual es congratula per l'acceptació en el seu regne de la litúrgia romana, significa un suport a aquesta instauració, encara que no tant respecte del titular proposat, en l'elecció del qual recomana al monarca que s'assessori pel llegat pontifici Ricard de Marsella i per altres eclesiàstics del regne a fi de triar la persona que posseeixi summa prudència i profunds coneixements canònics.⁷⁵

72. Pierre DAVID, «La crise de 1080», a Pierre DAVID (ed.), *Études historiques sur la Galice et le Portugal du VIe au XIIIe siècle*, Lisboa i París, Livraria Portugalica, 1947, p. 407-430.

73. Bernard F. REILLY, *El reino de León y Castilla bajo el rey Alfonso VI*, p. 129; Carlos REGLERO DE LA FUENTE, *Cluny en España*, p. 206-207. Sobre la deposició del bisbe Pere, vegeu A. GAMBRA, *Alfonso VI: Cancillería, curia e imperio*, vol. I, *Estudio*, Lleó, Centro de Estudios e Investigación San Isidoro, 1997, 2 v., p. 619-620.

74. Juan Francisco RIVERA RECIO, *La iglesia de Toledo en el siglo XII (1086-1208)*, vol. I, Roma, Diputación Provincial de Toledo, 1966, p. 63-64.

75. Demetrio MANSILLA REOYO, *La documentación pontificia hasta Inocencio III (965-1216)*, Roma, Instituto Español de Estudios Eclesiásticos, 1955, doc. 22, p. 36-39, esp. p. 37.

Alfons VI es decantà a l'hora de l'elecció d'un titular per a un ofici tan destacat per un convençut cluniacenc fidel seguidor de les reformes empreses pel papa Gregori VII, a més d'estret col·laborador seu. D'aquesta forma, des de l'abril del 1084 Bernat II de Palència apareix ja titulat com a «archiepiscopus Palentinae sedis». ⁷⁶ El sobirà rebutjava d'aquesta manera l'elecció de la recentment restaurada (el 1080) seu episcopal de Braga, l'única que, junt amb la de Palència i a diferència de les de Lugo, Oviedo, Santiago o Oca-Burgos, disposava d'empara historicocanònica suficient i idònia per a procedir a l'erecció de la desitjada nova seu metropolitana del regne, i es decantava —encara que fos temporalment— per la de Palència, a causa de la seva avantatjosa ubicació geogràfica. ⁷⁷

Excepte l'esmentat testimoniatge d'ostentació de l'alta dignitat arquebisbal, no disposem de cap documentació, ni tan sols cap indicatiu, que ens permeti suposar o deduir la possible existència d'algun diploma pontifici pel qual s'autoritza la seva instauració o se sancionés l'elecció del seu prelat. Reilly justifica tal falta amb el reconegut desordre sofert per la cancelleria pontificia en els anys finals del papa Gregori VII (mort al maig del 1085) i en l'interregne que s'obrí amb la seva mort, conclòs amb l'elecció, gairebé tres anys més tard (1088), del nou papa Urbà II. ⁷⁸

Indubtablement, estem davant la concessió d'una dignitat arquebisbal de caràcter personal, concebuda més per a prestigiar la persona del beneficiari que per a constituir a través d'aquesta un poder efectiu d'ascendència, com a superior o metropolità, sobre un conjunt de bisbats sufraganis. Encara que requeia en el titular d'una diòcesi —en el nostre cas, de la de Palència—, no necessàriament això comportava que, de manera automàtica, aquest districte diocesà quedés sublimat en l'esmentada condició eclesial metropolitana.

Va ser després de la campanya militar andalusa del 1083 quan s'escometeren els preparatius d'aquella altra campanya que portà a la conquesta de la ciutat i el regne de Toledo, decidida en la cúria que a tal fi se celebrà a Lleó el mes de desembre del 1084 i a la qual assistiren, a més de l'arquebisbe Bernat de Palència, els prelats de Burgos, Oviedo, Lleó, Mondoñedo i Santiago, quan el rei resolgué posposar la decisió sobre la instauració definitiva de la seu metropolitana a la

76. Teresa ABAJO MARTÍN, *Documentación de la catedral de Palencia*, doc. 13, p. 33: «Ego Bernardus, archiepiscopus palentine sedis [...]». Tot i que un document del monestir de Samos de 21 d'octubre de 1082 el registra ja amb tal dignitat, el fet de conservar-se en una còpia molt posterior i presentar el seu tenor serioses objeccions d'autenticitat, incloent-hi la seva datació, no ens ofereix seguretat sobre dita asserció (vegeu A. GAMBRA, *Alfonso VI: Cancillería, curia e imperio*, vol. II, Lleó, Centro de Estudios e Investigación San Isidoro, 1997, doc. 75, p. 189-193).

77. Bernard F. REILLY, *El reino de León y Castilla bajo el rey Alfonso VI*, p. 133-134.

78. Bernard F. REILLY, *El reino de León y Castilla bajo el rey Alfonso VI*, p. 164.

conquesta definitiva de l'antiga capital del regne visigot, que es preveia propera i rotunda.⁷⁹

Bernat II va ser, doncs, arquebisbe a Palència, però esperava que la imminent presa de la ciutat de Toledo li proporcionés una cadira episcopal de molt major renom i prestigi. Com a tal va procedir, per via de règim intern, a la constitució de la taula capitular o canònica diocesana, la qual dotà generosament amb dues terceres parts del delme, una pesquera a la ciutat amb els seus molins, un hort i mig, la meitat dels drets del mercat urbà, a més d'altres béns immobles i aprofitaments radicats en el districte diocesà.⁸⁰

No obstant això, la seva inesperada mort, esdevinguda l'any següent, pocs mesos abans de la definitiva conquesta de Toledo (el 25 de maig de 1085, amb l'entrada del rei Alfons VI a la ciutat), posà fi també a les previsions de trasllat a la nova seu metropolitana. Les dues últimes invocacions precises de la seva persona les trobem en uns documents del 25 de gener i el 29 de març de 1085.⁸¹

Després de la conquesta de la ciutat i el regne de Toledo, la immediata restauració de la seva antiga arxidiòcesi s'escometé en els mesos següents. Va recaure en la persona de l'abat de Sahagún, Bernat de Sauvetat, monjo cluniacenc oriünd de territori franc, la dignitat i la càtedra episcopal que Alfons VI havia ofert a Bernat de Palència, mort inesperadament la primavera del 1085. El nou prelat signà ja com a electe toledà des del 15 de febrer de l'any 1086⁸² —de resultes de certa cúria règia celebrada a Lleó en aquelles dates i en la qual Raimon va ser designat igualment nou prelat de Palència—,⁸³ i va rebre finalment el sagrat pal·li arquebisbal, així com el títol de Primat d'Hispania, de mans d'Urbà II el 15 d'octubre de 1088. D'aquesta forma es convertí, per a alguns anys, en l'únic arquebisbe del regne de Lleó i de tot Espanya.⁸⁴

79. Vegeu, sobre aquest tema, Bernard F. REILLY, *El reino de León y Castilla bajo el rey Alfonso VI*, p. 190.

80. Teresa ABAJO MARTÍN, *Documentación de la catedral de Palencia*, doc. 13, p. 33-35.

81. 1085, gener, 25: «Balentina (sic) Bernaldus archiepiscopus Dei gratia» (Marta HERRERO DE LA FUENTE, *Colección diplomática del monasterio de Sahagún (857-1230)*, vol. III, doc. 819); 1085, març, 29: «Et in Palentine Bernardus episcopus» (José Manuel RUIZ ASENCIO, *Colección documental del archivo de la catedral de León (775-1230)*, doc. 1237).

82. Així figura entre els firmants d'un diploma del fons documental de la catedral de Burgos en el qual, al seu torn, es registra Raimon com a nou bisbe de Palència: «Archiepiscopus Bernardus, electus in Toletto sede Reimundus palentine sedis, cf.» (Luciano SERRANO, *El obispado de Burgos y Castilla primitiva desde el siglo V al XIII*, vol. III, Madrid, Instituto de Valencia de San Juan, 1935, doc. 29, p. 72-74).

83. Admet la celebració d'aquesta cúria règia Bernard F. REILLY, *El reino de León y Castilla bajo el rey Alfonso VI*, p. 198.

84. Juan Francisco RIVERA RECIO, *La iglesia de Toledo en el siglo XII (1086-1208)*, p. 61-72, 127-196 i 248-251; Juan Francisco RIVERA RECIO, *El arzobispo de Toledo don Bernardo de Cluny*

2.5. RAIMON I (1085-1108)

D'una semblant posició de proximitat amb el sobirà lleonès, deguda probablement a la seva *praeparatio Cluniacensis*, disposà també el seu successor en el solí, Raimon I (1085-1108), fins al punt que exercí la funció de capellà regi (almenys, el 1099)⁸⁵ i arribà a ser qualificat pel mateix Alfons VI com a «magistro meo». ⁸⁶ D'ell confessa Fernández del Pulgar que va ser «coadjutor y sincello del obispo Don Bernardo el segundo; esto es, coadjutor y con derecho de suceder en la sede». ⁸⁷

En l'ordre eclesiàstic, és quan inaugura el seu pontificat, el 19 de maig de 1085, quan apareix registrat documentalment per primera vegada. Del total de cinc concilis que se celebraren en el regne lleonès en aquella època, tres tingueren com a seu la diòcesi de Palència; i en el d'Husillos, del 1088, es va abordar la deposició i substitució del bisbe Diego Peláez de Santiago de Compostel·la, així com la resolució de la controvèrsia de límits existent entre les diòcesis de Burgos i Osma. En el concili legatí de Palència del 1100 es va acordar la restauració de la seu metropolitana de Braga —el titular de la qual va rebre el jurament d'obediència i submissió dels prelats sufraganis d'Orense, Tuy, Lugo, Mondoñedo i Astorga—, a més de reiterar-se la dotació econòmica de la taula capitular de l'església de Palència efectuada pel seu antecessor, Don Bernat, el 1084; i en el concili legatí de Carrión del 1103 l'arquebisbe de Santiago va escometre el reconeixement dels límits diocesans. ⁸⁸

Sota el seu pontificat i per la seva indubtable influència s'estrenyeren els llaços gentilicis i polítics entre les famílies comtals de Carrión-Saldaña —per Castella— i d'Urgell —per Catalunya—, gràcies als bons oficis i a la disposició favorable que manifestaren els magnats que es trobaven al capdavant dels seus governs, els comtes Pedro Ansúrez i Ermengol IV d'Urgell (1066-1092).

S'intentava evitar així la consanguinitat matrimonial que estava fent incórrer

(1086-1124), Roma, Iglesia Nacional Española, 1962; Demetrio MANSILLA REOYO, *La documentación pontificia hasta Inocencio III (965-1216)*, doc. 27, p. 43.

85. «Raimundus, Palentine sedis episcopus et regalis palatii capellanus, conf.» (A. GAMBRA, *Alfonso VI: Cancillería, curia e imperio*, vol. I, p. 624, i A. GAMBRA, *Alfonso VI: Cancillería, curia e imperio*, vol. II, doc. 151, p. 392).

86. A. GAMBRA, *Alfonso VI: Cancillería, curia e imperio*, vol. II, doc. 108, p. 281. Encara que és indubtable que ens trobem davant un document apòcrif, no és menys cert que l'expressió utilitzada pel monarca hauria de quedar fora de la taxa de falsedat, com testimonien escriptures coetànies.

87. Pedro FERNÁNDEZ DEL PULGAR, *Teatro clerical, apostólico y secular de las iglesias catedrales de España, desde la fundación primitiva y predicación del Evangelio por el Apóstol Santiago y sus discípulos, y preeminencia del estado eclesiástico secular al regular: Parte primera*, tom II, Madrid, Condado, 1680, cap. VIII, p. 120.

88. Vegeu, sobre aquest tema, Gonzalo MARTÍNEZ DÍEZ, *Legislación conciliar*, p. 127-168.

no poques de les més importants famílies nobiliàries i fins i tot les reials dels territoris hispànics en causes de nul·litat canònica de ple dret per contravenir la prohibició defensada per la doctrina d'impedir aquelles noces en les quals els contraents tinguessin algun tipus de vincle sanguini entre ells fins al setè grau col·lateral segons el còmput canònic,⁸⁹ o, el que és el mateix, entre tots els descendents durant set generacions d'un ancestre comú, fins i tot un besavi d'algun rebesavi.

Aquesta doctrina —de la qual els cluniacencs van ser ferris defensors— tractava d'estendre un impediment matrimonial d'impossible observança en els seus últims graus, ja que en la major part dels casaments era pràcticament impossible determinar la identitat d'uns parents que es retrotreien fins a set generacions enre, amb l'inconvenient afegit que la pràctica totalitat d'aquestes famílies desenvolupaven la seva vida en un àmbit geogràfic molt reduït i en el qual els matrimonis entre elles era molt habitual. Fins que el Concili IV del Laterà, l'any 1215, reduí aquest impediment nupcial al més raonable quart grau⁹⁰ —o sigui, als descendents d'un mateix rebesavi o una mateixa rebesàvia—, la disposició esmentada va obligar a arbitrar mecanismes nous que obrissin el panorama de les possibles relacions nupcials a escenaris sociogeogràfics molt allunyats dels habituals on es desenvolupava la vida quotidiana dels futurs contraents.

L'any 1095, el fill i hereu del comte Ermengol IV d'Urgell, el comte Ermenegol V (1092-1102), enviat anys enrere pel seu progenitor a la cort d'Alfons VI de Lleó per a la seva educació, formació i custòdia, va contraure noces amb la filla del comte Pedro Ansúrez, tinent de Carrión, María Pérez.⁹¹ És molt probable que darrere l'elecció de l'esposa per al nou i jove comte sobirà urgellenc hi hagués la recta mà del bisbe de Palència Don Raimon, que d'aquesta forma, mentre propiciava un matrimoni sense vici de nul·litat canònica per impediment de vincle sanguini, també estrenyia els llaços familiars entre aquelles autoritats que li eren tan properes: la del districte on s'assentava el seu bisbat —Carrión— i la del comtat pirinenc d'Urgell.

Traslladats els esposos fins al comtat titular d'Urgell, Ermengol V morí combatent els moros de Mollerussa, entre Lleida i Bellpuig, el 1102.⁹² Amb la seva

89. *Corpus Iuris Canonici, Decretum magistri Gratiani*, edició a cura d'A. Friedberg, Leipzig, Sumtibus et Typis Bernh, 1879 (2a ed.: Graz, 1959), *pars secunda*, causa xxxv, *questiones* 1-5.

90. *Decretals de Gregori IX*, 4, 14, 8. Amb el nou Codi de dret canònic del 1917 es rebaixà un altre grau —fins al tercer grau— l'impediment matrimonial per vincle sanguini, això és, fins als descendents d'un besavi o una besàvia comuna (cànon 1076).

91. José María CANAL SÁNCHEZ-PAGÍN, «Casamientos de los condes de Urgel», p. 120-121.

92. «Era MCXL, anno Domini MCII. Obiit Ermengaudus com Urgellensis, et occisus est in Maiorua, et multi alii cum eo» (*Annals de Ripoll*, vol. II, edició a cura de Stefano Maria Cingolani, *Els annals de la família riviipullense i les genealogies de Pallars-Ribagorça*, València, Publicacions de la Universitat de València, 2012, p. 91).

primerenca mort, el comte deixà orfes tres fills: el futur Ermengol VI d'Urgell (nascut cap al 1096), Estefania Ermengol —que es casà en primeres núpcies amb Fernando García de Hita i en segones amb el comte Rodrigo González de Lara— i Teresa —que es casà amb el comte Guillem Amat Folc de Cardona. Això provocà que hagués de ser el seu sogre, el comte Pedro Ansúrez, qui assumís la tutoria de l'hereu del comtat pirinenc entre els anys 1102 i 1110.⁹³

Durant el període de regència del comte carrionès per terres pirinenques va ser conquistada la ciutat de Balaguer, en nom del seu nét (1105), amb l'estreta col·laboració del comte Ramon Berenguer III de Barcelona, que va rebre del primer substancials concessions.⁹⁴

El nét d'Ansúrez, el comte Ermengol VI (1102-1154), que va ser conegut com «el de Castella» a causa de la seva ascendència materna i dels abundants béns que heretà per aquestes terres,⁹⁵ va ser armat cavaller a la seva terra d'adopció vers l'any 1115. Partí cap al seu comtat aquest mateix any i hi residí ininterrompudament fins a la batalla de Fraga, al febrer del 1134, quan començà a desplaçar-se habitualment a Castella, on residí a temporades atenent les seves propietats i els seus senyorius situats a la comarca val·lisoletana. L'any 1138, en cert diploma de donació de tots els seus béns i propietats a Castella a favor del monestir de Sant Sadurní de Tavèrnoles, el comte urgellenc confessa que posseeix per herència del seu avi nombrosos béns «in Castella et in Campis et in Estremadura et in Asturiis».⁹⁶ La nissaga tingué continuïtat amb Ermengol VII (1154-1184) —majordom reial del rei Ferran II de Lleó entre 1167 i 1184— i Ermengol VIII (1184-1208) —que es casà amb l'asturiana Elvira Pérez, filla del comte Pedro Alfonso—,⁹⁷ i finalitzà per esgotament gentilici amb la comtessa Aurembiaix (1209-1231).⁹⁸

93. Justiniano RODRÍGUEZ FERNÁNDEZ, *Pedro Ansúrez*, Lleó, Diputación Provincial de León, 1966, p. 56 i 69-74; José María CANAL SÁNCHEZ-PAGÍN, «Casamientos de los condes de Urgel», p. 122-124.

94. José María CANAL SÁNCHEZ-PAGÍN, «Casamientos de los condes de Urgel», p. 122-123.

95. El monjo rivipul·lense declara en els seus *Gesta Comitum Barchinonensium* respecte de la seva persona: «Ermengaudus vero de Moieruca successit Ermengaudus de Kastella. Qui et ideo sic vocatur quia Ex Kastella matrem habens, plurimum ibidem cum materna hereditate conversatus est, et plurima ibi ab Ildefons imperatore adquisivit, a quo valde diligebatur, sed et in eadem provincia defunctus est anno Domini MCLIII» (Stefano Maria CINGOLANI, *Els Gesta Comitum Barchinonensium (versió primitiva)*, la *Brevis Historia i altres textos de Ripoll*, València, Obrador Edèndum i Universitat Rovira i Virgili, 2012, doc. XII, par. 6, p. 143).

96. Cebrià BARAUT, «Diplomatari del monestir de Sant Sadurní de Tavèrnoles (segles IX-XIII)», doc. 138, p. 206. Vegeu, sobre la seva figura, José María CANAL SÁNCHEZ-PAGÍN, «Casamientos de los condes de Urgel», p. 124-129.

97. José María CANAL SÁNCHEZ-PAGÍN, «Elvira Pérez, condesa de Urgel», p. 93-129.

98. José María CANAL SÁNCHEZ-PAGÍN, «Elvira Pérez, condesa de Urgel», p. 129-134.

En conclusió, els comtes d'Urgell estigueren al servei dels reis de Lleó durant més d'una centúria —des de prop del 1095 fins al 1208—, és a dir, des de les noces d'Ermengol V fins a la defunció d'Ermengol VIII. Entre l'un i l'altre, Ermengol VI, el nét del comte carrionès Pedro Ansúrez, col·laborà assíduament amb l'emperador Alfons VII en la conquesta d'Almeria (1147), com testimonia el *Poema de Almeria*.⁹⁹ Ermengol VII va ser durant dècades majordom del rei Ferran II de Lleó i secundà moltes de les seves empreses fins a la seva mort el 1184. I Ermengol VIII repartí la seva vida entre Castella i Catalunya, a causa dels innombrables problemes interns que requeriren la seva presència en aquelles terres sota la seva autoritat.

El llinatge dels Banū Gómez, tinent de Carrión i amb grans propietats a Tierra de Campos, havia col·laborat intensament amb Alfons VI des de la seva arribada al tron. Fruit d'aquesta col·laboració va ser la seva especial inclinació pel monestir de Cluny, d'acord amb la qual secundaren la política de generosa dotació a favor d'aquest cenobi inaugurada pel monarca a les terres episcopals de Palència amb la concessió del monestir de San Isidro de Dueñas com a priorat de l'abadia borgonyona el 1073 i el seu posterior enfortiment dominical.¹⁰⁰

A la donació que l'1 d'agost de 1076 efectuaren a favor de Cluny i del seu abat Hug la comtessa Teresa Peláez, vídua del comte Gómez Díaz —germà d'Ansur Díaz, el pare de Pedro Ansúrez—, i els seus set fills, del monestir familiar de San Zoilo de Carrión,¹⁰¹ seguiren moltes altres donacions de propietats de Tierra de Campos de naturalesa secular,¹⁰² que acabaren afavorint de manera destacada la penetració majoritària del costum cluniacense i, indirectament, la implantació d'un dels seus principals postulats contraris a la persistència d'esglésies pròpies.¹⁰³

99. «Nolo sit oblitus comes inclytus Ermengodus / Inter consortes micat hic quasi stella cohortes / Et sarracenis est carus Christicolisque / Si possim fari, cunctis ualet equiparari / Regibus exceptis. Hic armis more receptis / Cum uirtute Dei fretus multo comitatu / Ad pugnam uenit, qua plures ense peremit» («No quiero olvidar el ilustre conde Ermengol / Este brilla como una estrella entre las tropas hermanas / es amado por los musulmanes y por los cristianos / Si me es posible hablar, él puede ser equiparado a todos / exceptuados los reyes. Este conde, tras tomar las armas como de costumbre / contando con el poder divino, vino con gran acompañamiento a la batalla / en la que mató a muchos con su espada», *Chronica Adefonsi Imperatoris. Prefatio de Almaria*, edició a cura de Juan Gil, a Antonio MAYA SÁNCHEZ (ed.), *Chronica Hispana Saeculi XII*, Turnhout, Brepols, 1990, col·l. «Corpus Christianorum, Continuatio Mediaevalis», núm. 71, versos 272-278, p. 264).

100. Carlos REGLERO DE LA FUENTE, *El monasterio de San Isidro de Dueñas en la Edad Media*, p. 95-132.

101. Julio PÉREZ CELADA, *Documentación del monasterio de San Zoilo de Carrión (1047-1300)*, Palència, Ediciones J. M. Garrido Garrido, 1986, doc. 7 i 8, p. 15-21.

102. Carlos REGLERO DE LA FUENTE, *El monasterio de San Isidro de Dueñas en la Edad Media*, doc. 33, p. 362-364.

103. Carlos REGLERO DE LA FUENTE, *Cluny en España*, p. 240-265.

Pel llibre d'actes capitulars de la catedral de Palència de l'any 1527 sabem que el bisbe Raimon I va morir el 12 de gener de 1108. En aquest llibre es refereix que el seu enterrament tingué lloc a l'antic edifici medieval catedralici i s'identificà amb una làpida en la qual figurava aquesta datació: «Secundo idus Ianuarii obiit dominus Reymundus episcopus palentinus cuius anima requiescat in pace amen. Era MCXLVI [1146, any 1108]». ¹⁰⁴

2.6. PERE I PETRIZ O URGELINO (1108-1139)

L'elecció del nou prelat per un capítol catedralici integrat majoritàriament per canonges oriünds de terres occitanes, borgonyones i catalanes recaigué, de nou, en un dels seus. De la personalitat i el govern diocesà de Pere I Petriz (1108-1139) tenim escasses notícies, malgrat que exercí el seu pontificat al llarg de més de tres dècades.

Jiménez de Rada va adjudicar en la seva crònica a l'arquebisbe de Toledo Don Bernat el reclutament de clergues des del sud de la «Gallia», al principi de 1097, a fi d'engrossir amb la seva espiritualitat cluniacena i la seva saviesa —els qualificà de «viros honestos et litteratos»— els quadres eclesiàstics de la seva arxidiòcesi.

Entre els enunciats pel prelat cronista i fent especial esment de la seva alta destinació en l'ofici eclesiàstic, hi havia el nostre pontífex, del qual afirmà escaridament que el va fer bisbe de Palència. ¹⁰⁵

104. Proporciona la notícia Alonso FERNÁNDEZ DE MADRID, *Silva palentina*, Palència, Imprenta de «El Diario Palentino» de la Viuda de F. Alonso, 1976, p. 96. La torna a anotar Emilio GARCÍA LOZANO, «Importancia de la catedral de Palencia en época medieval según su archivo», a *Actas del I Congreso de Historia de Palencia*, tom IV, *Edad Media latina y humanismo renacentista en Palencia: Lengua y literatura. Historia de América*, Palència, Diputación Provincial de Palencia, 1987, p. 82.

105. «Ipse per partes rediit Galliarum, ubi eligens de diuersis locis uiros honestos et litteratos, necnon et iuuenes dociles quos habere potuit in Hispaniam secum duxit. De Moysiaco duxit beatum Giraldu[m], quem prius cantorem in ecclesia Toletana, postea fecit archiepiscopum Bracarensem; de Bituricis sanctum Petrum, quem prius archidiaconum Toletanum, postea fecit episcopum Oxomensem; de Aginno Bernardum, qui fuit cantor ecclesie Toletane, postea fecit eum episcopum Segontinum, postea archiepiscopum Compostellanum; et de eadem ciuitate Petrum, qui fuit nutritus in ecclesia Toletana, postea archidiaconum, postea episcopum Secobiensem; et alium Petrum, quem fecit episcopum Palentinum; et Raymundum, qui fuit oriundus de Salutate, et fecit eum post beatum Petrum episcopum Oxomensem qui postea inmediate successit eidem in ecclesia Toletana; et Ieronimum de partibus Petragorice, quem tempore Roderici Campiatoris fecit episcopum Valentinum [...]; ducit etiam de eisdem partibus Bernardum, quem post mortem Ieronimi fecit episcopum in ecclesia Zamorensi; et iste fuit primus proprius episcopus Zamorensis» («Regresó a través de la Galia, de donde, habiendo buscado en diversos lugares hombres honestos y literatos y también a los jóvenes dispuestos que pudo encontrar, se los llevó con él a España. De Moissac se llevó al beato Geraldo, a quien

No obstant això, per un document del novembre de l'any 1129 ens és possible precisar encara més la terra de la qual procedia: el comtat d'Urgell. En dit diploma, el bisbe Pere apareix subscriuint com a «Petro Wrgelini, episcopo in Palencia», o, el que és el mateix, com a Pere d'Urgell, bisbe a Palència.¹⁰⁶ Si a això hi afegim que el seu *cognomen*, invocat per la mateixa reina Urraca el 1124 en el document de ratificació de la donació a la diòcesi del castell i la vila de Magaz amb altres possessions més, era Petriz¹⁰⁷ —molt més hispà que qualsevol dels altres que sabem que van ostentar els seus companys—, podem concloure, sense por d'equivocar-nos, que, bé per origen familiar bé per prèvia formació eclesiàstica, estem davant d'un eclesiàstic amb un origen territorial més proper que l'aquità tradicionalment adjudicat a la seva persona, amb tota probabilitat al comtat d'Urgell.¹⁰⁸

La primera notícia que tenim de la seva activitat pastoral al capdavant de la diòcesi de Palència és del 2 de març de l'any 1108.¹⁰⁹ Malgrat que era un nouvingut, la seva proximitat amb l'arquebisbe de Toledo l'endinsà des dels primers moments en l'entorn més íntim del cercle familiar regi.

Segons l'anònim cronista de Sahagún, testimoni presencial dels fets, Pere I va estar present, juntament amb l'arquebisbe toledà i «quasi todos los nobles e con-

primero hizo chantre de la iglesia de Toledo y más tarde arzobispo de Braga; de Bourges, a San Pedro, a quien hizo arcediano de Toledo, y más tarde obispo de Osma; de Agen, a Bernardo, que fue chantre de la iglesia de Toledo y al que luego hizo obispo de Sigüenza y posteriormente arzobispo de Santiago; y de la misma ciudad, a Pedro, un joven que se formó en Toledo para ser más tarde arcediano y posteriormente obispo de Segovia; y a otro Pedro, a quien hizo obispo de Palencia; y a Raimundo, que era natural de Sauvetat y a quien luego hizo obispo de Osma tras San Pedro, y que más tarde le sucedió a él en la silla de Toledo; y a Jerónimo, que era de Perigueux, a quien hizo obispo de Valencia; de aquel mismo lugar se trajo a Bernardo, a quien hizo obispo de Zamora a la muerte de Jerónimo, y éste fue propiamente el primer obispo de Zamora», Roderici XIMENII DE RADA, *Opera Omnia I: Historia de rebus Hispanie sive historia Gothica*, edició a cura de J. Fernández Valverde, Turnhout, Editorial Brepols, 1988, col·l. «Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis», núm. 72, *liber* VI, cap. XXVI, p. 209-210).

106. J. CASTRO TOLEDO, *Documentos de la colegiata de Valladolid 1084-1300*, Valladolid, 2010, doc. 32, p. 72.

107. «Ego, enim, regina domna Vrraca, dono vobis, Petro Petriz, palentino episcopo, et canonicis et ecclesie vestre» (Teresa ABAJO MARTÍN, *Documentación de la catedral de Palencia*, doc. 29, p. 69).

108. Com podem apreciar, Jiménez de Rada en cap moment adjudica a Pere I Petriz una relació familiar amb els futurs bisbes de Segòvia i Sigüenza. És més, ni tan sols en proporciona l'origen territorial, com s'esdevé en altres casos. La confusió es produí molt temps més tard com a conseqüència de l'homonímia existent entre el nostre bisbe i el futur bisbe de Segòvia, Pere d'Agen, qui sí que guardà vincles de sang, com a oncle i nebot, amb el successor Pere II d'Agen (1139-1147), bisbe de Palència.

109. «Petrus, episcopus palentinus, conf.» (Marta HERRERO DE LA FUENTE, *Colección diplomática del monasterio de Sahagún (857-1230)*, vol. III, 1073-1109, Lleó, Centro de Estudios e Investigación San Isidoro, 1988, doc. 1161).

des de Espanna», a prop del llit mortuori d'Alfons VI quan aquest va decidir que la seva filla Urraca el succeís en el tron del regne de Lleó, així com a l'hora de la seva defunció, l'1 de juliol de 1109.¹¹⁰

La seva fidelitat a la reina Urraca li comportà seriosos enfrontaments amb el segon espòs de la sobirana, el rei Alfons I d'Aragó i Pamplona, fins al punt que aquest l'arribà a detenir i empresonar. Tal matrimoni, celebrat al començament de la tardor del 1109 i el qual ben aviat donà —des de l'estiu del 1110— signes d'inestabilitat i d'enfrontament marital —no es perllongà més enllà de la tardor del 1112—, havia rebut el rebuig unànime de les autoritats eclesiàstiques, amb el primat d'Espanya al capdavant, la qual cosa va portar l'aragonès a reaccionar violentament contra tals opositors. Com la mateixa sobirana relatà en una carta dirigida al comte Fernando García el 1112, «viola y destruye sin piedad las iglesias de Dios, despoja a sus ministros y les arrebató sus posesiones», i arribà a l'expulsió dels seus prelats, com en els casos de Toledo —per a dos anys—, Burgos i Lleó.¹¹¹

En concret, respecte del bisbe Pere I es declara que va ser capturat mitjançant engany: «puso las manos sobre el de Palencia, a quien había ordenado que se presentara ante él con el pretexto de la fe cristiana y de esta manera, por medio de un fraude y engaño, lo aprisionó».¹¹² El lloc triat pel Bataller per a capturar-lo va ser el castell de Castrogeriz, aleshores sota el seu control, i va romandre allí almenys fins després del 1113, ja que no figura entre els assistents al concili que es va celebrar aquell any a la capital de la seva seu episcopal, Palència, com tampoc en el que es desenvolupà, a iniciativa de l'arquebisbe toledà, Bernat, a Lleó l'any següent (octubre del 1114).¹¹³

110. «Fueron aún otrosí presentes don Bernardo, de la dicha yglesia Toledana arçobispo, e don Pedro, obispo de Palencia, e quasi todos los nobles e condes de Espanna, los quales todos oyéndolo, dexó el señorío de su reino a la dicha donna Hurraca, su fija, la qual cosa me aconteció oír, porque yo allí era presente» (*Crónicas anónimas de Sabagún*, edició a cura d'Antonio Ubieto Arteta, Saragossa, Anubar, 1987, col·l. «Textos Medievales», núm. 75, cap. 16, p. 25).

111. «Hinc est quod ecclesias Dei absque pietate uiolat et dirumpit earumque ministros expoliat possessiones que eripit. Hinc est quod Burgensem episcopum et Legionensem a suis sedibus sue uiolentia tyrannidis expulit Archiepiscopum quoque Toletanum, religiosam scilicet ecclesie Dei columpnam et Romane sanctitatis legatum, a diocesi sua per biennium absentauit» (*Historia compostelana*, edició a cura d'Emma Falqué Rey, Turnhout, Brepols, 1988, col·l. «Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis», núm. 70, llibre I, cap. LXIV, p. 102).

112. «In Palentinum etiam manus iniecit, quem sub christiane fidei tenore ad se unire preceperat, et sic per fraudem eum et dolositatem cepit» (*Historia compostelana*, p. 102). Es reitera també en el llibre I, cap. LXXIX, p. 122, on s'afegeix com a prelat també capturat el bisbe d'Osmà.

113. Alonso FERNÁNDEZ DE MADRID, *Silva palentina*, p. 123, n. 4; Gonzalo MARTÍNEZ DíEZ, *Legislación conciliar*, p. 183-197. Tant en el concili del 1113 com en el del 1114 el tema central va ser el desmesurat augment a Espanya de les rampinyes, els incendis, els homicidis i altres calamitats causades per les disputes existents entre els regis esposos, units per unes «malditas y excomulgadas bodas».

La reina Urraca recompensà generosament el prelat de Palència per la seva sòlida fidelitat, en dates immediatament posteriors a la de la seva separació matrimonial definitiva, esdevinguda a l'octubre de 1112. I el 28 d'octubre de 1114 li féu donació dels drets reials sobre Ociella i Montsó «pro seruitio bono et fideli quod mihi fecistis»;¹¹⁴ el 9 de febrer de 1116 premià de nou i expressament la seva fidelitat —«fecistis mihi multum seruicium bonum»— i li va fer lliurament de la vila de Bustillo Albo, al terme de Grijota;¹¹⁵ el 28 de febrer de 1122 van ser la vila i el castell de Magaz les propietats que de mà règia van ser donades al bisbe de Palència, novament en consideració a la seva provada fidelitat manifestada en els pitjors moments —en paraules de la sobirana—, en els quals, gràcies als seus grats serveis, van ser defensades la seva persona i la seva causa enfront dels enemics.¹¹⁶

Però, de molt, la més important i sorprenent de les remuneracions al bisbe Don Pere I fetes per la reina Urraca és la concessió, en una data imprecisa però poc anterior al març de 1116, de la meitat dels beneficis que proporcionés l'encunyació de moneda efectuada per les autoritats episcopals a la ciutat de Carrión.¹¹⁷ Aquest reconeixement a favor del prelat de Palència de la més genuïna i inalienable de les regalies règies constitueix una excepcional mesura de la qual els reis feren ús en comptades ocasions, com van ser els casos, entre altres, de la catedral de Santiago de Compostel·la (des de 1105-1108) o del monestir de Sahagún (des de 1116).¹¹⁸

No es tracta d'una concessió excepcional de la titularitat, sinó tan sols de facultats parcials o de meres donacions de part del producte resultant de l'encunya-

114. Irene RUIZ ALBI, *La reina doña Urraca (1109-1126): Cancillería y colección diplomática*, Lleó, Centro de Estudios e Investigación San Isidoro, 2003, doc. 60, p. 450-452.

115. Irene RUIZ ALBI, *La reina doña Urraca (1109-1126)*, doc. 71, p. 465-467.

116. «Quia predictus presul mihi in necessitatibus meis gratum seruitium exhibuit, erga me fidelitatem semper seruauit, diligentes me dilexit, odientes me odiuit, quosdam etiam aduersarios honorem meum inquietantes uiriliter expugnauit, expugnatos in obprobrium dedit, conculcauit et ad nichilum redegit» (Irene RUIZ ALBI, *La reina doña Urraca (1109-1126)*, doc. 124, p. 553-555).

117. La concessió règia es troba documentada en les butlles ratificadores remeses a la diòcesi pels papes Pasqual II (25 de març de 1116) i Honori II (29 de novembre de 1125): «tibi tuisque successoribus confirmamus monete parte mediam que ibidem sit, quam ab Vrracha regina tua strenuitas adquisiuit» (Teresa ABAJO MARTÍN, *Documentación de la catedral de Palencia*, doc. 25, p. 62-63, i doc. 71, p. 71-73).

118. Claudio SÁNCHEZ-ALBORNOZ, «La primitiva organización monetaria de León y Castilla», AHDE, vol. v (1928), p. 301-345. En dates desconegudes el rei Alfons VI va cedir també a la catedral de Lugo la tercera part dels beneficis de l'encunyació de moneda a la ciutat; al bisbe de Salamanca, la tercera part; a la catedral de Toledo, la desena part, i al bisbe de Segòvia, la quarta part. La cessió a Sahagún es va produir el 15 d'octubre de 1116 (vegeu Claudio SÁNCHEZ-ALBORNOZ, «La primitiva organización monetaria de León y Castilla», p. 332-333; Irene RUIZ ALBI, *La reina doña Urraca (1109-1126)*, doc. 79, p. 478-480).

ció en la seca beneficiària, com s'esdevé a Palència, en la qual estariem, sense cap mena de dubte, davant un repartiment dels beneficis resultants de l'encunyació entre la catedral i la reina.¹¹⁹

Aquesta estreta sintonia entre el bisbe Don Pere i la reina Urraca no tingué continuïtat amb l'emperador Alfons VII, que arribà al tron el 1126, principalment si tenim en compte l'escàs volum de donacions de la qual va ser beneficiària la seu de Tierra de Campos: tan sols una confirmació genèrica, el 1135, de les efectuades pels seus antecessors en el tron, particularment les de Magaz i Villamartín, realitzades per la seva mare, la reina Urraca, al costat de l'efímera de les viles d'Arévalo i Olmedo, que ja li va fer el seu pare, el comte Raimon de Borgonya, el 24 d'abril de 1130.¹²⁰

Després de l'alliberament de la retenció il·legal a la qual el va sotmetre Alfons el Bataller —encara que durant algun temps, almenys fins al 1127, el seu territori diocesà romangué sota control de l'aragonès—, assistí al concili legatí de Burgos del febrer de 1117, en el qual es van abordar qüestions de disciplina eclesiàstica i de vida interna de l'església, però ja no pogué estar present en el que se celebrà a la vila abacial de Sahagún el 1121, probablement perquè li ho impediren en aquesta ocasió les forces militars d'aquell monarca.¹²¹

En uns altres quatre concilis més detectem la presència del bisbe Pere I: el legatí de Valladolid del 1123, en el qual s'abordà la pervivència de la diòcesi de Zamora;¹²² el celebrat a la seva pròpia ciutat, Palència, a l'inici de la quaresma del 1129, convocat per l'emperador Alfons VII i al qual van assistir els arquebisbes de Santiago i de Toledo, a més de molts altres bisbes i abats del regne de Lleó;¹²³ el legatí celebrat a Carrión el 4 de febrer de 1130, que va comptar així mateix amb la presència règia i amb tres arquebisbes —Santiago, Toledo i Tarragona—, catorze bisbes i cinc abats, i en el qual, entre altres qüestions, es va acordar la deposició de tres bisbes —Lleó, Salamanca i Oviedo—, a més de la de l'abat titular del monestir de Samos;¹²⁴ i, finalment, el concili legatí de Burgos del 1136, al qual assistiren, a

119. L. DOMINGO FIGUEROLA, «Sobre dos cecas medievales en Castilla y León: Palencia y Ciudad Rodrigo», *Gaceta Numismática*, núm. 47 (1977), p. 15-26, esp. p. 17. Han arribat a nosaltres alguns exemplars d'aquestes encunyacions, en les quals la característica principal que les diferencia de les règies és que figura com a seca l'advocació de l'església catedral encunyadora —San Antolín— en genitiu, no Palència, de la mateixa manera que s'esdevé en les monedes encunyades a Santiago de Compostel·la (Miquel CRUSAFONT, Anna M. BALAGUER i Philip GRIERSON, «The Iberian Peninsula. The Kingdom of Castile-León», a *Medieval European Coinage with a catalogue of the coins in the Fitzwilliam Museum*, vol. 6, Cambridge, Cambridge University Press, 2013, p. 231-232).

120. Teresa ABAJO MARTÍN, *Documentación de la catedral de Palencia*, doc. 32 i 33, p. 75-78.

121. Gonzalo MARTÍNEZ DíEZ, *Legislación conciliar*, p. 219-227 i 235-242.

122. Gonzalo MARTÍNEZ DíEZ, *Legislación conciliar*, p. 251-256.

123. Gonzalo MARTÍNEZ DíEZ, *Legislación conciliar*, p. 273-281.

124. Gonzalo MARTÍNEZ DíEZ, *Legislación conciliar*, p. 283-289.

més de l'emperador Alfons VII, coronat recentment, i el legat del Papa, el cardenal Guido, tres arquebisbes —Toledo, Santiago i Braga—, vint bisbes —entre els quals hi havia quatre portuguesos, dos aragonesos i dos ultrapirenaics— i nombrosos abats, i en el qual s'abordà, entre altres temes, la determinació definitiva dels límits diocesans de Burgos, Osma, Tarazona i Sigüenza.¹²⁵

És en l'esmentat concili de Carrión del 1130 on el legat pontifici Humbert ratificà l'acord que sobre els límits diocesans amb la diòcesi de Segòvia s'havia aconseguit poc temps abans. En aquest, tant el prelat Pere I com la clerecia de Palència en el seu conjunt defensaren fèrriament, amb arguments històrics, el dret exclusiu de què gaudien sobre les viles de Peñafiel i Portillo, amb els seus respectius termes municipals; i ho aconseguiren al mateix temps que el bisbe de Segòvia acceptava la seva segregació diocesana, malgrat el suport continu que en les últimes dècades havien rebut tant de l'autoritat pontifícia (Calixt II, 1123) com de la règia (Alfons VI, 1107; Alfons VII, 1124).¹²⁶

La solució definitiva, no obstant això, hagué d'esperar encara uns anys, malgrat els evidents i lloables desitjos de concòrdia i arranjamant pacífic de les diferències manifestats pels prelats d'ambdues jurisdiccions diocesanes a Carrión, units, no ho oblidem, per ferris vincles d'espiritualitat cluniacena i de submissió a l'autoritat del metropolità toledà.

Renovades i sorprenents ratificacions pontifícies i reials de la delimitació segoviana, cada vegada més contestada i superada, demoraren la solució final fins al laude arbitral emès el 16 de març de 1190.¹²⁷

Pere I Petríz apareix registrat per última vegada en la documentació el 21 de gener de 1139.¹²⁸ Morí el 19 de febrer d'aquell mateix any, segons l'epitafi del seu sepulcre, situat en una de les parets del claustre antic de la catedral, derrocada el 10 de març de 1506.¹²⁹

125. Gonzalo MARTÍNEZ DÍEZ, *Legislación conciliar*, p. 301-313.

126. Alberto C. IBÁÑEZ PÉREZ, «La diócesis palentina desde su restauración hasta 1190», a *Actas del I Congreso de Historia de Palencia*, tom II, *Fuentes documentales y Edad Media*, Valladolid, Diputación Provincial de Palencia, 1987, p. 371-383, esp. p. 379-383; Luis Miguel VILLAR GARCÍA, «Un conflicto interdiocesano en la Edad Media: Palencia y Segovia y la división de Wamba», a *Actas del I Congreso de Historia de Palencia*, p. 385-399.

127. Marta HERRERO DE LA FUENTE, «Los documentos sobre la concordia y compromiso entre las diócesis de Palencia y Segovia del año 1190», a *Actas del II Congreso de Historia de Palencia*, 27, 28 y 29 de abril de 1989, tom II, *Fuentes documentales y Edad Media*, Palència, Diputación Provincial de Palencia, 1990, p. 261-286.

128. J. CASTRO TOLEDO, *Documentos de la colegiata de Valladolid 1084-1300*, doc. 37, p. 78-80.

129. En les *Actas capitulares* del 1506, en una on es dona notícia d'aquest enderrocament s'informa que «se abrió una sepultura en que estaba un obispo sepultado vestido de pontifical en su tumba

2.7. PERE II D'AGEN (1139-1147)

Succeí Pere I al capdavant del solí episcopal de Palència Pere II (1139-1147), arxidiaca de la diòcesi de Segòvia, el qual des del 26 de març de 1139 fou qualificat ja com a bisbe electe de la ciutat de Carrión.¹³⁰ Va rebre la consagració en els dies posteriors, ja que el 28 d'abril d'aquell mateix any va aparèixer registrat ja com a «Palentine minister ecclesie».¹³¹

La presència de Pere II a la diòcesi de Segòvia exercint el càrrec d'arxidiaca —«archidiaconus»— estava més que justificada, ja que el bisbe que presidia la seu era el seu propi oncle, Pere d'Agen (1119-1149), i sota el seu guiatge, amb tota seguretat, es devia endinsar en l'ofici eclesiàstic.¹³² Tal relació familiar —com a oncle i nebot— apareix expressament declarada en el diploma de l'emperador Alfons VII, de data 3 de març de 1144, que confirma l'avinença entre ambdós com a titulars ja de les seves respectives diòcesis en el contenciós que mantenien per la jurisdicció de Peñafiel i Portillo: «concordia quam eius episcopus domnus Petrus cum nepote suo domno Petro palentino».¹³³

Sense aportar cap prova documental de la seva asseveració, fra Toribio Minguella informa en la seva obra sobre la diòcesi de Sigüenza que el nostre bisbe era germà del bisbe saguntí Don Bernat, així com d'una dama dita Blanca, senyora de Moratilla i de Sèñigo (que es casà, temps després, amb Sancho de Peñaranda), i que els tres eren nebots per part de mare del prelat de Segòvia, Pere d'Agen.¹³⁴

de piedra». La làpida que l'identificava recollia la següent inscripció: «Undécimo kalendas martii obiit dominus Petrus Primus, episcopus, cuius anima requiescat in pace. Amén. Era MCLXXVII [1177, any de 1139]». Les seves restes van ser finalment situades, després de l'enderrocament de la paret, «en un arca dentro de un altar de las capillas nuevas». L'anell que portava, «con una piedra niele y esculpido en ella de la una parte una M y de la otra una O», va ser-li extret i posteriorment va ser venut en pública subhasta pel capítol el 13 de març de 1506, i s'adjudicà a Martín de Berito per «quatro ducados de oro que valen MD [1.500] maravedís» (Alonso FERNÁNDEZ DE MADRID, *Silva palentina*, p. 128, nota 9).

130. Luis Miguel VILLAR GARCÍA, *Documentación medieval de la catedral de Segovia (1115-1300)*, Salamanca, Universidad de Salamanca, 1990, doc. 27, p. 73-74.

131. Luis Miguel VILLAR GARCÍA, *Documentación medieval de la catedral de Segovia (1115-1300)*, doc. 28, p. 75.

132. Apareix com a beneficiari d'aquest ofici des del febrer del 1133 (Luis Miguel VILLAR GARCÍA, *Documentación medieval de la catedral de Segovia (1115-1300)*, doc. 17, p. 60). Pere d'Agen era oriünd d'Agen, al ducat d'Aquitània, com ens refereix Rodrigo JIMÉNEZ DE RADA, *De rebus Hispaniae*, llibre VI, cap. XXVI).

133. Luis Miguel VILLAR GARCÍA, *Documentación medieval de la catedral de Segovia (1115-1300)*, doc. 35, p. 83.

134. Fray Toribio MINGUELLA Y ARNEDO, *Historia de la diócesis de Sigüenza y de sus obispos*, vol. I, Madrid, Imprenta Revista de Arch., Bibl. y Museos, 1910, p. 61.

Quan Pere II era encara arxidiaca de Segòvia, l'emperador Alfons VII el recompensà amb el senyoriu dominical sobre la vila de Salcedón o Sacedón, dins el terme de la vila de Cuéllar (actualment és un despoblat), per mitjà d'un privilegi de 14 de desembre de 1137, la qual cosa és un clar indicatiu de la relació d'amistat i col·laboració que aleshores havia d'existir ja entre el futur prelat de Palència i el monarca lleonès, que l'acabà promovent per a l'obtenció de la mitra.¹³⁵

Durant el seu pontificat obtingué de l'emperador, a més d'una ratificació genèrica tant dels seus límits diocesans —incloent-hi les jurisdiccions de Peñafiel i Portillo— com dels seus béns i dominis senyorials, atorgada el 25 de gener de 1140,¹³⁶ també la donació a la seva diòcesi de l'església de San Nicolás de Medina de Rioseco, per un privilegi de 20 de febrer de 1141,¹³⁷ així com del lloc de Villamuriel, «que iacet inter Domnas [Dueñas] et Palentia», el 29 de maig de 1141.¹³⁸ Amb data 29 de gener de 1146 i mentre el monarca era a Carrión, la règia liberalitat envers Don Pere II abastà ja el delme de tots els drets que corresponien al rei dins el territori diocesà.¹³⁹

Igualment se li renovà en part el privilegi d'encunyació de moneda que gaudia des del regnat de la reina Urraca, ja que se li atorgà, per un privilegi de 25 de gener de 1140, la quantitat de cinquanta maravedís d'aquella moneda nova que s'encunyés a la ciutat.¹⁴⁰

Pel que fa als límits de la diòcesi, durant el mandat de Pere II assistirem a la seva definitiva consolidació territorial. Amb data 30 de gener de 1143 es posà fi al contenciós que mantenia la diòcesi amb la de Lleó respecte de la pertinença de la vila de Medina de Rioseco, que passà a ser assignada de manera definitiva a Palèn-

135. Luis Miguel VILLAR GARCÍA, *Documentación medieval de la catedral de Segovia (1115-1300)*, doc. 25, p. 70-71.

136. Teresa ABAJO MARTÍN, *Documentación de la catedral de Palencia*, doc. 35, p. 80-82.

137. Teresa ABAJO MARTÍN, *Documentación de la catedral de Palencia*, doc. 34, p. 78-80. El document ha estat datat per la seva editora el 20 de febrer de 1139. No obstant això, el mateix document conté una doble datació: «X kalendas marcii, era M^a C^a LXX^a VII^a», que correspondria a la data indicada, i «anno sexto mei imperii», que donaria l'any 1141, ja que aquesta efemèride es computa en aquest cas des del juny del 1135. Ens inclinem per aquesta última possibilitat perquè en cap cas pot presentar una equivocació per part del notari, sobretot si, com és el cas, estem davant una còpia del diploma original.

138. Teresa ABAJO MARTÍN, *Documentación de la catedral de Palencia*, doc. 36, p. 82-84.

139. De pans, vins, portatges, calonyes, monedes, tendes, molins, cavalleries i bestiaris, i qualssevol altres béns la recaptació tributària dels quals corresponia al rei (Teresa ABAJO MARTÍN, *Documentación de la catedral de Palencia*, doc. 42, p. 93-95).

140. «Pro quodam, quoque, pellicia et quodam pallio grisis, que mei antecessores palentinis episcopis, quando mutatio monete fieret, stabilierunt donari, ego, imperator Adefonsus, presenti palentino episcopo domno Petro, suisque successoribus quinquaginta morabetinos, quando in Palencia monete noue fiet mutatio, ab illo qui monetam tenerit iure hereditarij semper donari concedo et iubeo» (Teresa ABAJO MARTÍN, *Documentación de la catedral de Palencia*, doc. 35, p. 80-82).

cia, i es compensà la diòcesi lleonesa amb l'església de la Serna.¹⁴¹ Respecte del plet sostingut amb Segòvia, es va cloure a través de la concòrdia sancionada per l'emperador el 3 de març de 1144 que ratificava la diòcesi de Palència en la tinença parroquial de Portillo i Peñafiel.¹⁴²

Juntament amb altres prelats del regne —cas dels bisbes de Lleó i Astorga i de l'arquebisbe de Toledo—, formà part de la nombrosa host que acudí a la crida de l'emperador contra l'Imperi almohade. Partiren de Toledo al final de maig de 1147, conquistaren Úbeda i Baeza al final de juliol i principi d'agost i, en darrer terme, Almeria el 17 d'octubre d'aquell any, després d'un setge que va durar tot el mes de setembre i bona part del d'octubre.¹⁴³

Va ser en aquesta última presa militar on morí el bisbe Pere II. La *Chronica Adefonsi Imperatoris* —principal font cronística d'aquesta gesta— guarda un sorprenent silenci respecte d'aquell luctuós esdeveniment, cosa que no havia ocorregut quan en ocasió de la campanya de l'any precedent —1146— morí el bisbe de Burgos.¹⁴⁴

No obstant això, sabem que va ser així i que tal decés es va produir quan va tenir lloc la presa de la plaça d'Almeria. L'escatocol d'un diploma del fons documental de l'arxiu del monestir de Retuerta, datat en la primavera de l'any 1148, és aclaridor sobre aquest tema: «Facta carta donationis die nono kalendas maii tertia et quarta fira, Era MCLXXXVI [a. 1148] [...] Petrus episcopus de Palentie ipso anno obiit in fonsado de Almaria et ipso anno fuit presa Almariia, gratias Deo».¹⁴⁵

Alonso Fernández de Madrid (mitjan segle XVI) es féu ressò d'aquest fet, amb data equivocada, quan va declarar en el seu *Silva palentina* que «en la era de MCXCI [1191] que es año del Señor de MCLIII [1153], poco más o menos, el dicho emperador Don Alfonso VII ganó de los moros la ciudad de Almería, la qual, según parece, se tornó a perder, y el obispo Don Pedro, de quien habemos hablado, murió en la mesma cibdad, según parece por un estatuto y ordenança del Hospital de esta Iglesia, fecha en tiempo del obispo Don Pedro, que murió en Almería, y según la concurrencia de los años, no pudo ser otro sino este Don Pedro 2º».¹⁴⁶

141. Teresa ABAJO MARTÍN, *Documentación de la catedral de Palencia*, doc. 40, p. 88-89.

142. Luis Miguel VILLAR GARCÍA, *Documentación medieval de la catedral de Segovia (1115-1300)*, doc. 35, p. 82-83.

143. Manuel RECUERO ASTRAY, *Alfonso VII, emperador: El imperio hispánico en el siglo XII*, Lleó, Centro de Estudios e Investigación San Isidoro, 1979, p. 171-183.

144. «Mortuus est autem Burgensis episcopus in illa obsidione» [«Y el obispo de Burgos murió en aquel asedio»] (*Chronica Adefonsi Imperatoris*, llibre II, vers 106, p. 246).

145. Francisco ANTÓN, *Monasterios medievales de la provincia de Valladolid*, 2a ed., Valladolid, Librería Santaren, 1942, p. 257.

146. Alonso FERNÁNDEZ DE MADRID, *Silva palentina*, p. 134.

Aquest hospital no era altre que el de San Bernabé y San Antolín, fundat i dotat pel capellà del bisbe Pere II, Don Pedro Petriz, molt possiblement familiar del que va ser el seu antecessor al capdavant de la càtedra episcopal —a causa de l'homonímia—, segurament amb els béns que heretà del malmès prelat. En l'exposició de motius de la instrucció que per a la seva governació fou dictada l'11 de gener de 1398 es fa memòria no només del seu mentor —«Hospitalis Sancti Antonini bona memoriae Petrus Petri, capellanus episcopi, de propriis bonis suis in integrum aedificante»—, sinó també del bisbe Don Pere, a qui es considera propiciador últim de la institució benèfica i tràgicament mort a Almeria: «Hospitalis facti bona memoriae Petrus Palentinus Episcopus apud Almariam mortuis est».¹⁴⁷

Encara que desconexem la data exacta de la mort del nostre prelat, no és menys cert que aquesta es pot establir en l'interval temporal entre el 12 de setembre de 1147 —data de l'últim diploma en què es registra el seu nom com a confirmant— i el 17 d'octubre d'aquest mateix any, en què es consuma la presa definitiva de la plaça d'Almeria, on sabem que trobà la mort.¹⁴⁸

2.8. RAIMON II DE MINERVA (1148-1184?), L'ÚLTIM CLUNIACENC

Al successor de Pere II, Raimon II de Minerva (1148-1184?), se'l qualifica com l'últim cluniacenc.¹⁴⁹ Sens dubte va ser l'últim bisbe que professà com a monjo a l'abadia de Sant Pere i Sant Pau de Cluny, en època de l'abat Pere el Venerable (1122-1156),¹⁵⁰ i es traslladà a Espanya, seguint el camí de molts dels seus predecessors, per a ocupar, igual que ells, un dels més alts oficis eclesiàstics del regne de Lleó.

147. La publica Pedro FERNÁNDEZ DEL PULGAR, *Teatro clerical, apostólico y secular de las iglesias catedrales de España*, llibre III, cap. IX, p. 77-81. Es troba a l'Arxiu de la Catedral de Palència, armari III, lligall 15, núm. 4. No obstant això i malgrat tals evidències, Fernández del Pulgar s'inclina més aviat per donar crèdit a la notícia que la seva mort es va produir en el si del concili de Reims del 1148, al qual hauria acudit (Pedro FERNÁNDEZ DEL PULGAR, *Teatro clerical, apostólico y secular de las iglesias catedrales de España*, llibre II, cap. X, p. 187).

148. Juan del ÁLAMO, *Colección diplomática de San Salvador de Oña (822-1284)*, tom I, Madrid, Escuela de Estudios Medievales, 1950, doc. 201, p. 236-238. Per a la data de la conquesta d'Almeria, vegeu José Ángel TAPIA GARRIDO, «Almería musulmana. Hasta la conquista de Almería por Alfonso VII», a J. Ángel TAPIA (ed.), *Historia general de Almería y su provincia*, tom II, Almeria, Cajal, 1976, p. 453-455.

149. Derek W. LOMAX, «Don Ramón, bishop of Palencia (1148-84)», p. 279-280; Carlos REGLERO DE LA FUENTE, *Cluny en España*, p. 342 i 681.

150. En ocasió d'establir-se un aniversari perpetu per l'ànima del bisbe —quan s'esdevingués la seva mort— i la dels seus parents difunts, mentrestant el prior Humberto del monestir de Sant Zoilo de Carrión declarà que aquesta mateixa gràcia ja havia estat obtinguda pel prelat de mans de l'abat Pere el Venerable del monestir de Sant Pere i Sant Pau de Cluny —mort el 1156— i davant el seu capítol plenari «quando ibi prefessionem fecit» (Julio PÉREZ CELADA, *Documentación del monasterio de San Zoilo de Carrión (1047-1300)*, doc. 44, p. 69).

No obstant això, aquesta vegada partia amb avantatge: la que li proporcionava el seu vincle sanguini i familiar amb l'esposa de l'emperador Alfons VII, l'emperadriu Berenguera. En el primer document en el qual testimoniem la seva condició de bisbe electe de Palència després de la mort de Pere II d'Agen, datat l'1 de març de 1148, subscriu el diploma amb el seu nom i, a més, amb el cognom gentilici «de Minerva».¹⁵¹ Així es reitera onze dies més tard, aquesta vegada ja com a bisbe consagrat de la diòcesi de Carrión, a l'hora de subscriure un privilegi de l'emperador de 12 de març de 1148, cosa que mai més no torna a produir-se.¹⁵²

Probablement ens trobem davant un membre del llinatge dels vescomtes de Minerva, lloc proper a Narbona, els integrants del qual, encara que avui siguin uns desconeguts per a nosaltres,¹⁵³ és possible que arribessin a emparentar-se amb la família comtal de Barcelona en la generació immediatament anterior a la qual pertany l'emperadriu Berenguera.

Aquests vincles familiars són els únics que justifiquen que tant el rei Sanç III de Castella com el rei Ferran II de Lleó, o posteriorment Alfons VIII de Castella, distingissin el nostre prelat, al llarg de la seva vida, amb l'afectuós i proper apel·latiu «avunculo meo».¹⁵⁴ I el fet que l'emperadriu mateixa morís a Palència, presumiblement en companyia de Don Raimon, ja bisbe des de feia menys d'un any i benivolgut oncle seu.¹⁵⁵

Però encara podem anar més enllà imaginant el bisbe Raimon II com a germà del cèlebre comte Ponç de Minerva, i tots dos, fills d'un parent proper de Ramon Berenguer III i, per tant, cosins segons de Berenguera, emperadriu de Lleó i Castella, i dels seus germans Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona, i Berenguer

151. José Luis MARTÍN, Luis Miguel VILLAR GARCÍA, Florencio MARCOS RODRÍGUEZ i Marciano SÁNCHEZ RODRÍGUEZ, *Documentos de los archivos Catedralicio y Diocesano de Salamanca (siglos XII-XIII)*, Salamanca, Universidad de Salamanca, 1977, doc. 14, p. 100: «Raimundus de Minerva, palentinus electus, conf.».

152. M. del Carmen PALACÍN GÁLVEZ i Luis MARTÍNEZ GARCÍA, *Documentación del Hospital del Rey de Burgos (1136-1277)*, Burgos, Ediciones J. M. Garrido Garrido, 1990, doc. 3, p. 4-5: «Raimundus de Minerua, palentinus episcopus, conf.».

153. Segons Carlos Reglero, el nom de Raimon no és estrany en el llinatge dels vescomtes de Minerva, que eren narbonesos, i pot ser que el bisbe Raimon II sigui un fill del vescomte Pere de Minerva, fill i successor del vescomte Bernat, el germà del qual, que també es deia Raimon, professà com a oblat a Sant Ponç de Thomières el 1103 (Carlos REGLERO DE LA FUENTE, *Cluny en España*, p. 341, n. 71).

154. Teresa ABAJO MARTÍN, *Documentación de la catedral de Palencia*, doc. 49, p. 106-108; doc. 57, p. 120-122; doc. 63, p. 132-134; doc. 64, p. 134-135; doc. 70, p. 143-145; doc. 71, p. 145-147, i doc. 76-91, p. 153-189. Fernández del Pulgar (Pedro FERNÁNDEZ DEL PULGAR, *Teatro clerical, apostólico y secular de las iglesias catedrales de España*, llibre II, capítol XI, p. 190) equivocadament el considera oncle per part de mare del rei Alfons VIII, atès que el suposa fill de Garcia IV de Navarra i de Doña Urraca, filla d'Alfons VII, inhumada a la catedral de Palència.

155. Manuel RECUERO ASTRAY, *Alfonso VII, emperador*, p. 183-184 i 227.

Ramon I, comte de Provença, la qual cosa justificaria l'expressió familiar indicada.¹⁵⁶ No seria aventurat suposar que, com ocorregué amb aquell comte, el futur bisbe Don Raimon arribà a les terres lleoneses acompanyant el seu suposat germà el 1128 i formant part, així mateix, de la comitiva de la nova sobirana Berenguera,¹⁵⁷ i que, atesa la seva condició eclesiàstica, s'incorporés a algun dels priorats cluniacencs del regne —com, per exemple, San Zoilo de Carrión—, on hauria romàs fins a la seva designació com a nou pastor de Palència, a iniciativa de l'emperador mateix, aprofitant la celebració d'un concili a la ciutat.¹⁵⁸

Durant el seu pontificat, de més de tres dècades de durada, la diòcesi de Palència continuà sent lloc d'establiment preferent a Castella d'un elevat nombre de clergues i mestres d'indubtable origen occità, català o italià. Molts d'ells ocuparen

156. Respecte a la seva condició de germans, així ho afirma, sense aportar cap prova, Ernesto FERNÁNDEZ-XESTA Y VÁZQUEZ, *Un magnate catalán en la corte de Alfonso VII: «Comes Poncius de Cebreira, Princeps Çemore»*, Madrid, Prensa y Ediciones Iberoamericanas, 1991, p. 176, n. 66. Sabem que Ponç de Minerva havia arribat al regne de Lleó des del Llenguadoc el 1128 formant part del seguici de la reina Berenguera, que havia de contraure noces amb Alfons VII. Per la seva joventut, la infanta Sança atengué la seva educació. Anys més tard ocupà el càrrec de tinent de les torres de Lleó (1148-1156), Cea, Mayorga, Melgar, Castrotierra, Coyanza i Astorga, a més de la mateixa urbs règia (1157-1165), així com el d'armíger o alferes de l'emperador. Ferran II li atorgà la dignitat de comte i morí a la fi de juliol de 1174. El seu matrimoni amb Estefanía Ramírez, d'ascendència noble per la seva pertinença al llinatge dels Froilaz —el seu pare era el comte Ramiro Froilaz, antic alferes reial—, el relacionà amb les més importants personalitats de la noblesa lleonesa del moment (María Concepción CASADO LOBATO, *Colección diplomática del monasterio de Carrizo: I (969-1260)*, Lleó, Centro de Estudios e Investigación San Isidoro (CSIC), 1983, p. XIV-XVIII; Carlos ESTEPA DÍEZ, *Estructura social de la ciudad de León (siglos XI-XIII)*, Lleó, Centro de Estudios e Investigación San Isidoro, 1977, p. 182 i n. 127; L. GARCÍA CALLES, *Doña Sancha, hermana del emperador*, Lleó i Barcelona, Centro de Estudios e Investigación San Isidoro, 1972, p. 30-31).

157. En certa perquisició feta fer pel rei Alfons IX al març del 1207 sobre la titularitat de les heretats del monestir de Carrizo, fundació de l'esposa del comte Ponç, s'afirmà que «quod quando domino imperatore adduxit suam coniugem imperatricem, adduxit cum ea comite Poncio de Menerua et desposauit eum cum comitissa donna Sfephania, filia comite Ramiro» (Teresa ABAJO MARTÍN, *Documentación de la catedral de Palencia*, doc. 79, p. 91). Lamentablement no hem trobat cap referència de l'arribada amb ell del seu presumpte germà, Raimon, futur bisbe de Palència, encara que podem suposar-la perquè ostenten idèntic *cognomen* de llinatge i són d'una edat anàloga.

158. Resulta significatiu que Don Raimon, ja d'avançada edat, sol·licités al prior i *camerarius* Humbert, del monestir de San Zoilo de Carrión, l'establiment d'un aniversari perpetu «para la salvación de su alma» i que aquest accedis a això de bon grat i qualificqués el prelat de «dominus et frater noster». En aquest aniversari es donava menjar als monjos i a dotze pobres, com si es tractés d'un dels aniversaris més importants del cenobi. En vida de Don Raimon es commemorava el primer dilluns de quaresma, però s'aplicava, per l'ànima dels seus parents i fidels difunts i després de la seva defunció, el dia que fos el seu aniversari. Com a mostra d'agraïment, el prelat atorgà a San Zoilo les tèrcies episcopals del lloc de Cestillos (Teresa ABAJO MARTÍN, *Documentación de la catedral de Palencia*, doc. 44, p. 68-69). Respecte del concili de Palència del febrer de 1148, vegeu Gonzalo MARTÍNEZ DÍEZ, *Legislación conciliar*, p. 331-334.

importants càrrecs en l'administració diocesana, en el capítol catedralici —en la carta foral de Villamuriel, atorgada el 17 de febrer de 1162, s'esmenten, entre altres, el degà Bernardo Simón, els arxidiaques Raimon d'Arnau, Bernat Pessini i Bernat de Joan, el capellà del prelat, Garnerius, o el canceller Martí Ermengaudi—¹⁵⁹ o en els més destacats monestirs, abadies i priorats del bisbat de Palència, com Santa Maria de Husillos —els abats Raimon de Gilibert, Pere de Cardona, Gonzalo Pérez de Torquemada (nét del comte Ponç de Minerva i possible nebot del bisbe)—,¹⁶⁰ Lebanza, San Isidro de Dueñas, San Zoilo de Carrión, San Juan, San Martín, San Pedro y Santiago de Hérmedes de Cerrato o Santa María de Valladolid.¹⁶¹

Noms d'indubtables arrels catalanes, com Arnaldus —Arnau—, Erbertus, Nicholaus, Bernardus, Raimundus, Wilielmus —Guillem—, Fornelle, Berengarius —Berenguer—, Garnerius, Raimundus Giliberti, Miro, Ricardus, Umbert, Martinus Amengaudi o Sancius Aznar, eren quotidians en la documentació diocesana dels anys del seu mandat pastoral, com ho havien estat en els dels seus predecessors.

Raimon II va ser un bisbe enèrgic i innovador al capdavant de la diòcesi de Palència, per a la qual obtingué innumbrables beneficis, resultat directe de la seva estreta relació familiar i afectiva amb els titulars del tron, primerament amb Alfons VII (del 1148 al 1157)¹⁶² i després amb el seu fill Sanç III (1157-1158)¹⁶³ i el

159. Teresa ABAJO MARTÍN, *Documentación de la catedral de Palencia*, doc. 60, p. 1125-126.

160. David MARCOS DíEZ, *La abadía de Santa María de Husillos*, p. 127-128.

161. Alfonso VI havia fet donació dels monestirs de San Isidro de Dueñas, Santiago de Astudillo i San Juan de Hérmedes de Cerrato, a l'abadia de Cluny. San Zoilo —també atorgat a Cluny— i Santa María de Valladolid estaven vinculats familiarment als Banū Gómez i Banū Alfonso. Els quatre monestirs d'Hérmedes de Cerrato disposaren d'una efímera vinculació a Cluny guiada per Alfons VI, encara que posteriorment van ser lliurats a la catedral de Palència (Carlos REGLERO DE LA FUENTE, *Cluny en España, pàssim*). Entre 1150 i 1175 van ser priors de San Isidro de Dueñas Bernat, Ponç, Gaufred, Umbert, Pere i Umbert (Carlos REGLERO DE LA FUENTE, *El monasterio de San Isidro de Dueñas en la Edad Media*, p. 271). A San Zoilo, ho van ser Don Acardo (1153), Ponç (1155-1156) i Umbert (1169-1188) (Julio PÉREZ CELADA, *Documentación del monasterio de San Zoilo de Carrión (1047-1300)*, doc. 41 i 60). El 1162 l'abat d'Hérmedes era Berenguer (Teresa ABAJO MARTÍN, *Documentación de la catedral de Palencia*, doc. 60, p. 125-126).

162. Alfons VII li va fer donació de la vila de Polentinos i l'església de San Salvador (18 de juny de 1153); de la meitat del portatge de la ciutat, amb el dret de justícia a la fira i el mercat urbà (11 de març de 1154); de l'església de Santiago de la vila de Cigales (19 de desembre de 1154); d'una sèrie de drets de benefactoria, a més de l'estatut d'«infanzón» per als canonges catedralicis (2 de juliol de 1154). Així mateix, li ratificaren el senyoriu que exercia sobre la ciutat de Palència des de la seva fundació (15 de gener de 1155), al costat de totes les altres donacions rebudes dels seus avantpassats (2 de juliol de 1154) (Teresa ABAJO MARTÍN, *Documentación de la catedral de Palencia*, doc. 47, 48, 50, 52 i 56). La infanta reina Doña Sancha, la seva germana, li va fer lliurament de Vila Braolio el 29 de novembre de 1152 (Teresa ABAJO MARTÍN, *Documentación de la catedral de Palencia*, doc. 45).

163. Sanç III li va fer lliurament, en idèntiques dates, dels mateixos béns que el seu pare (Teresa ABAJO MARTÍN, *Documentación de la catedral de Palencia*, doc. 49 i 57).

seu nét Alfons VIII (del 1158 al 1184, suposat any de la seva defunció). La predilecció del rei Alfons VIII pel seu «patri karisimo et auunculo» —com qualificà expressament al prelat Raimon— estava més que justificada. Com el monarca mateix confessà en una escriptura de 13 de setembre de 1179, gràcies a la lleialtat d'alguns dels seus vassalls, que el van ajudar amb els seus propis recursos i forces militars en el període de la seva minoria d'edat (1158-1170) enfront d'aquells monarques i pobles que s'havien jurat per a privar-lo del regne, va poder recobrar-lo sense disposar de tota la hisenda de la Corona. Entre aquells destacava el seu oncle, el bisbe de Palència —al qual denomina «recuperador del regne»—, que havia arribat a alienar tant els béns de la seva església com els emoluments de la seva dignitat episcopal, incloent-hi importants cessions de diversos drets senyorials a favor del Consell de Palència, els seus vassalls, a fi de guanyar suports en pro de la causa règia.¹⁶⁴

Tal fidelitat i generositat per part del bisbe de Palència va ser objecte d'una completa recompensa per part del sobirà castellà, que el distingí amb els majors beneficis i també amb la major proximitat, sincera amistat i fèrria confiança al llarg de tot el seu pontificat.

Clars exemples d'això expressat són l'ampli nombre de donacions que es testimonien des de dates immediatament anteriors al moment en què Alfons VIII assoleix la majoria d'edat: ampliació del privilegi de vedat senyorial als béns que el prelat de Palència tenia a la vila de Tordesillas (24 de setembre de 1169); lliurament de les viles de Maladones, Villaniel i la meitat de Pedraza en senyoriu (1175), amplificada el 10 de setembre de 1179 a la totalitat de la població; cessió de la vila de Mojados amb tots els seus béns i drets (17 de novembre de 1175); donació a la mitra del monestir de la Santa Creu (1177); lliurament del senyoriu regi sobre els jueus i sarraïns establerts a la ciutat de Palència (15 de juliol de 1177); donació de la vila de Polentinos i dels monestirs de San Miguel de Infravillas i San Salvador de Monte (març de 1178); restitució dels drets senyorials sobre els vassalls de Palència perduts en el període de minoria règia (13 de setembre de 1179); lliurament de l'església de Santa María de Simancas (13 de gener de 1180); blindatge dels béns patrimonials episcopals (17 de febrer de 1181); o cessió del monestir de San Salvador de Campo de Muga (31 de juliol de 1181).¹⁶⁵

L'any 1177, com a plenipotenciari del rei Alfons VIII, el bisbe es traslladà a la cort del rei Enric II d'Anglaterra, a Londres, amb una àmplia comitiva de laics i

164. Teresa ABAJO MARTÍN, *Documentación de la catedral de Palencia*, doc. 85, p. 167.

165. Teresa ABAJO MARTÍN, *Documentación de la catedral de Palencia*, doc. 71, p. 145-147; doc. 75, p. 151-153; doc. 76, p. 153-154; doc. 77, p. 155; doc. 79, p. 157-158; doc. 80, p. 158-160; doc. 82, p. 162-163; doc. 83, p. 163-165; doc. 85, p. 167-169; doc. 87, p. 171-173; doc. 89, p. 181-184; doc. 90, p. 184-186, i doc. 91, p. 187-189.

eclesiàstics, a fi d'exposar davant dit sobirà, triat com a jutge arbitral pels reis de Navarra i Castella, els raonaments del seu rei en la contesa que mantenien.¹⁶⁶ D'aquesta presència en terres britàniques ens ofereix notícia puntual la *Gesta regis Henrici secundi* (segle XII), de l'abat Benet de Peterborough: «venerunt autem in Angliam ex parte regis Castellae episcopus de Palenza, et comes de En Gomes, et alii barones de terra sua, ad depromendam calumniam suam».¹⁶⁷ Les despeses causades per tals ambaixades, en el període que van romandre en sòl anglès, van ser a càrrec de l'erari d'Enric II —i van ser abonades al governador d'Ambresberia (Hampshire)—, com testimonia el registre de comptes o *Pipe Roll* regi corresponent a l'any 1177.¹⁶⁸

En aquestes dates les escoles catedralícies van experimentar un sòlid impuls que les va dur a transformar-se en estudis generals o universitaris, semblants als que al nord d'Itàlia o al Migdia francès s'estaven desenvolupant des de feia gairebé una centúria. En el desenvolupament d'aquesta tasca Raimon II comptà, de nou, amb el beneplàcit i el suport del rei Alfons VIII de Castella, per la qual cosa va atraure fins al mateix rei eminents mestres de totes les arts i les ciències conegudes —entre aquestes, com a destacada novetat, el dret canònic i civil— a fi que impartissin els seus doctes i nous ensenyaments a un nodrit i selecte grup d'alumnes que, arribats des de les més llunyanes terres, buscaven a les seves aules incrementar els seus sabers i coneixements.

Les dues grans cròniques de l'època —les dels bisbes Rodrigo Jiménez de Rada i Lucas de Tuy— es feren ressò de tal esdeveniment i feren recaure en la figura del monarca castellà la iniciativa del seu impuls.

Jiménez de Rada escrivia el 1243 en el seu cèlebre *De rebus Hispaniae* que «para que en su reino no faltasen los estudios hizo venir de las Galias e Italia a hombres sabios y reunió en Palencia maestros de todas las facultades».¹⁶⁹

En les mateixes dates, Lucas de Tuy en el seu *Chronicon Mundi* consignava igualment i en semblants termes la notícia: «por aquel tiempo el rey Alfonso llamó

166. Julio GONZÁLEZ GONZÁLEZ, *El reino de Castilla en la época de Alfonso VIII*, vol. I, *Estudio*, Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1960, p. 802-811.

167. *Gesta regis Henrici secundi Benedicti abbatis: The Chronicle reigns of Henry II and Richard I. AD 1169-1192: Known commonly under the name of Benedict of Peterborough*, vol. I, Londres, Cotton Mss. by William Stubbs, 1867, p. 139.

168. «Et in procuracione episcopi Palentie et prioris Hospitalis Hyspanie et clericorum archiepiscopi Tolete, XXI L[ibras] et III s[olidos] et IIII d[enarios] per breve regis et per visum Roberti de Salopesberi et Willelmi Bernardo» (*The Great Roll of the Pipe for the Twenty-Third year of the Reign of King Henry The Second, A.D. 1176-1177*, vol. XXVI, Londres, The Pipe Roll Society, 1905, p. 166).

169. Roderici XIMENII DE RADA, *Opera Omnia I: Historia de rebus Hispanie sive historia Gothica*, llibre VII, cap. XXXIV, p. 256.

a maestros en Teología y en otras artes liberales y con la colaboración del reverendísimo y muy noble Tello, obispo en esta ciudad, erigió en Palencia una escuela, porque como la tradición enseña siempre en ella estuvo viva la sabiduría escolar y la milicia».¹⁷⁰

Tot i que el prelat gallec adjudica al bisbe Tello Téllez la coautoria de l'erecció dels estudis esmentats, no és menys cert que, com ha tingut l'amabilitat de provar el professor Martínez Díez, la notícia així expressada correspondria més aviat a un segon impuls fundador, afavorit pel bisbe esmentat el 1220, quan ja havia mort el rei noble, ja que de la seva existència uns decennis abans ofereixen prova fefaent i indubtable les fonts documentals i els diplomes coetanis, així com altres testimoniatges cronístics menors.¹⁷¹

El lloc triat, les escoles catedralícies de Palència, no podia ser més idoni. Aquestes escoles gaudien ja d'un indiscutible prestigi en aquests anys finals del pontificat de Raimon II (entre 1175 i 1184), forjat al llarg dels últims decennis, impartint arts liberals i teologia. La catedral de Palència era en aquesta època —segona meitat del segle XII— un centre episcopal que projectava un domini espiritual, jurisdiccional i econòmic sobre la ciutat i el territori diocesà, i alhora cultural, mitjançant el control gairebé absolut de l'ensenyament.

A les seves aules acudiren per a formar-se —tal com testimonia cert formulari notarial o *flores dictaminum* de Zamora del començament del segle XIII—¹⁷² futurs clergues,¹⁷³ assistits en la seva qualitat de tutors per altres clergues,¹⁷⁴ alguns d'ells membres del capítol, els conflictes dels quals van ser hàbilment resolts pel prelat de Palència.¹⁷⁵ En la consecució de tal prestigi, que va fer que estudiants de

170. «Eo tempore rex Adefonsus euocavit magistros theologichos et aliarum arcium liberalium et Palencie scolas constituit procurante reuerentissimo et nobilissimo uiro Tellione eiusdem ciuitatis episcopo, quia ut antiquitas referit semper ubi uigit scolastica sapiencia uiguit et milicia» (Emma FALQUÉ, *Luceae Tvdensis. Opera Omnia. I. Chronicon Mvndi*, Turnhout, Brepols, 2003, col·l. «Corpus Christianorum, Continuatio Mediaevalis», núm. LXXIVIV, llibre IV, cap. 84, lín. 57-61, p. 324-325).

171. Gonzalo MARTÍNEZ DíEZ, «La Universidad de Palencia. Revisión crítica», p. 155-191; Gonzalo MARTÍNEZ DíEZ, «Tres lecciones del siglo XII del Estudio General de Palencia», p. 391-449; Gonzalo MARTÍNEZ DíEZ, «Palencia, la primera Universidad de España», a Margarita TORREMOCHA HERNÁNDEZ (coord.), *El Estudio General de Palencia: Historia de los ocho siglos de la Universidad española*, Valladolid, Universidad de Valladolid, 2012, p. 47-68.

172. Editat per Ana María BARRERO GARCÍA, «Un formulario de cancellería episcopal castellano-leonés del siglo XIII», AHDE, núm. 46 (1976), p. 671-711.

173. Gonzalo MARTÍNEZ DíEZ, «La Universidad de Palencia. Revisión crítica», p. 166.

174. Ana María BARRERO GARCÍA, «Un formulario de cancellería episcopal», p. 705-706, fórmules 24 i 25. En la primera, un estudiant de l'Estudi de Palència implora al seu senyor protecció en veure's desatès pel seu tutor clergue. En la segona es tracta de la resposta del senyor a un alumne de l'Estudi de Palència, que el renya per la seva mala conducta i el seu abandó de l'estudi, i el commina a reformar-se.

175. Ana María BARRERO GARCÍA, «Un formulario de cancellería episcopal», fórmula 3, p. 697.

diòcesis veïnes acudissin a les seves aules,¹⁷⁶ és probable que hi influís el fet de la reiterada i sistemàtica presència d'occitans, francs, catalans i itàlics entre els membres del seu capítol catedralici, com ens testifiquen nombrosos diplomes del moment, que, com formats *magistri* o mestres, impartiren docència.

No dubtem del protagonisme que en la consecució i l'impuls d'aquestes escoles sorgides a l'empara de la canònica de Palència va haver de tenir el bisbe Raimon II. Sabem que sota el seu pontificat tingué continuïtat ascendent en la diòcesi un significatiu nombre de *magistri* i *scholares* que formaren part del cos de docents i alumnes involucrats en l'ensenyament i l'aprenentatge dels sabers del moment i, alhora, en la formació del seu clergat.

Aquesta activitat es trobava en clara sintonia, des del començament del segle XII, amb l'interès pontifici i tingué la seva formulació doctrinal en les exigències del Concili III del Laterà del 1179 perquè a les escoles capitulars hi hagués un teòleg amb fins formatius.

En aquest Concili, per cert, ens consta la presència del bisbe de Palència al costat d'uns altres disset prelats ibèrics —entre ells Arderic, en aquells dies bisbe de Sigüenza i futur successor en el solí de Palència de Raimon de Minerva—,¹⁷⁷ i allí ben segur que va establir contacte amb prestigiosos mestres i teòlegs que sota els auspicis del papa Alexandre III (1159-1181) —expert teòleg i consumat polític, format en les principals *scholae* del seu temps, la qual cosa li va fer prendre consciència de l'enorme importància que la teologia i el dret tenien en els nous ensenyaments— impartien docència en els més diversos fòrums o col·laboraven activament en treballs d'elaboració de compendis o preparatoris de col·leccions i tractats canònics i romanistes.

No és estrany, doncs, que adjudiquem al bisbe Raimon no només la preparació i primera instauració a Palència d'unes escoles diocesanes, dependents de la seva canònica, sinó també la seva consolidació, el seu enfortiment i el seu engrandiment

176. El contingut del formulari esmentat, col·leccionat sens dubte per un clergue de Zamora proper a la cancelleria episcopal, posa de manifest l'elevat nombre d'eclesiàstics d'aquesta diòcesi que havien de cursar els seus estudis a Palència abans de la creació del *Studium Generale* de Salamanca el 1218 (Ana María BARRERO GARCÍA, «Un formulario de cancellería episcopal», p. 676-679). Igualment, si amb l'església d'Osma existia des del 1158 una germanor de la qual es beneficià a l'efecte acadèmic l'alumne Domingo de Guzmán —futur fundador de l'orde dels Predicadors—, cal suposar que la presència de clergues procedents d'aquesta diòcesi amb finalitat formativa era, així mateix, habitual (Alonso FERNÁNDEZ DE MADRID, *Silva palentina*, p. 138-139). Per a Beltrán de Heredia, res no impedeix pensar que l'escola de Palència era freqüentada per tots els naturals de la província eclesiàstica de Toledo (Vicente BELTRÁN DE HEREDIA, *Cartulario de la Universidad de Salamanca (1218-1600)*, vol. I, Salamanca, Universidad de Salamanca, 1970, p. 40).

177. J. D. MANSI, *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*, vol. XXII, Graz (Àustria), Bibliopola, 1961, p. 213-217, esp. p. 216.

gràcies a un gran interès per proveir-les de mestres en arts i teologia. En aquestes escoles es formaren personatges de la talla de Domingo de Guzmán —sant Domènec, fundador de l'orde dels Predicadors— o Pedro González Telmo —sant Telm—, entre altres.¹⁷⁸

A més, la presència de mestres vinguts de més enllà dels Pirineus, com Hugolino de Sesso, autor de certs tractats o *summae* sobre temàtica jurídica romano-canònica que constitueixen les primeres lliçons de dret de les quals tenim notícia amb anterioritat al segle XIII, que devien ser impartides a l'estudi de Palència entre els anys 1188 i 1194,¹⁷⁹ corrobora el caràcter de *general* que va gaudir Hugolino —que el facultà per a la impartició de nous i superiors sabers— i ratifica la veracitat d'aquella suposada convocatòria règia de mestres forans de la qual ens donen notícia les cròniques episcopals esmentades abans.

Els últims anys de pontificat del bisbe Raimon II van ser, entre tots els que conformen la seva llarga vida pastoral, els més fecunds, intensos i de franca preocupació per l'organització, la reglamentació i l'ordenació política, jurídica i cultural de la seva diòcesi. Si cap a l'any 1169 el papa Alexandre III afirmava d'ell que feia «més vida de soldat que de bisbe i monjo, es gloriava dels seus costums militars i arribà a abandonar el palau episcopal i els seus hàbits monàstics per a viure en un tuguri envoltat de gent d'armes, mentre abandonava les preocupacions pastorals», actitud reprovable que, unida a la seva contínua prodigalitat respecte del patrimoni diocesà, el feia mereixedor més del títol de «devastador que [del] de pastor» de l'església de Palència,¹⁸⁰ és indubtable que la situació havia canviat radicalment en l'últim decenni de la seva existència.

Així, van ser nombroses les seves actuacions en el camp de l'ordenació jurídica i política de la seva diòcesi i del patrimoni senyorial sotmès jurisdiccionalment a

178. Vicente BELTRÁN DE HEREDIA, «La Universidad de Palencia. Santo Domingo de Guzmán en Palencia. San Pedro González Telmo», a *Semana Pro Ecclesia et Patria*, Palència, Librería y Tipografía Católica, 1936, p. 221-230.

179. Gonzalo MARTÍNEZ DíEZ, «La Universidad de Palencia. Revisión crítica», p. 171-178; Gonzalo MARTÍNEZ DíEZ, «Tres lecciones del siglo XII del Estudio General de Palencia», p. 391-400.

180. «Sepe audiimus et multorum clamor ad Nos pervenit quod palentinus episcopus ecclesie sibi commisse res et thesaurum disperdere, possessiones etiam infeudare et alias pignori obligari atque distrahere nullatenus dubitavit, ita quod illius ecclesie depopulator potius quam pastor ab omnibus perhibetur. Accedit etiam ad hec quod cum habitum religionis iam pridem assumpserit, ipsum non sicut monachum gerit, sed ab eo ita est mente et habitu alienus ut se militaris in omnibus professionis ostendat, secularibus potius quam ecclesiasticis intendere nullatenus erubescat, episcopali quoque palatio derelicto et ad nichilum fere redacto, tugurium quoddam dicitur inhabitare, qui quanto nobilior sanguinis et magis potens existit tanto amplius moribus prefulgere deberet et ab illicitis celerius reuocari ut ab his a quibus eum Dei timor non retrahit, pudore saltem et hominum blasfemiis retraheretur» (Juan Francisco RIVERA RECIO, *La iglesia de Toledo en el siglo XII (1086-1208)*, p. 259-260, n. 33).

la seva autoritat. Com a titular i rector del territori senyorial diocesà, procurà una adequada regulació jurídica dels seus vassalls mitjançant la confirmació o l'atorgament de diversos furs o estatuts municipals, com els de Villamuriel (1162),¹⁸¹ Mojados (1176),¹⁸² Mazariegos (1179) o els de la pròpia capital episcopal, Palència, el 1180-1181, personalment ratificats pel rei mateix en el diploma atorgant.¹⁸³

En la mateixa línia, al maig del 1183, a la vegada que garantia als canonges la possessió de béns privatis o en prestimoni del que ja havien anat gaudint des de feia una centúria, els reconeixia la capacitat per a dictar testaments, si bé disposava que les rendes corresponents a l'any de la defunció es destinarien al pagament dels deutes, els funerals i les donacions *pro anima*, sempre que el decés es produís un cop passat el Nadal. Igualment procedí a distingir els béns privatis dels béns purament prestimonials, i aquests últims, de les millores realitzades. I al desembre del mateix any —d'altra banda, l'últim document en el qual testimoniem la seva presència al capdavant de la seu episcopal— reconeix a l'abadia de Santa María de Husillos la formació de la seva canònica, estableix les seves rendes i atorga als seus capítols —amb un nombre màxim de setze canonges i vuit porcioners— facultats similars a les que tenien els catedralicis.¹⁸⁴

Una de les novetats importants introduïdes en el si de la cancelleria episcopal fou l'adopció d'un segell propi per a validar la documentació oficial, sota custòdia d'un també nou «cancellarius domini episcopi». La primera referència a aquest segell figura primerencament en un diploma episcopal de 29 de gener de 1163 en el qual, a més de procedir-se a la seva confirmació pel prelat, aquest declara expressament que «proprio sigillo meo munitam».¹⁸⁵ Del segell ens ha arribat un únic exemplar que penja d'una escriptura de 19 de maig de 1183.¹⁸⁶

Pel que fa al règim intern de govern diocesà, després de fixar el nombre de canonges catedralicis en seixanta i de decretar la seva inamobilitat gràcies a l'es-

181. Justiniano RODRÍGUEZ FERNÁNDEZ, *Palencia (panorámica foral de la provincia)*, Palència, Diputación Provincial de Palencia, 1981, p. 247-248, doc. 20.

182. Emiliano GONZÁLEZ DíEZ, *El régimen foral vallisoletano*, Valladolid, Diputación Provincial de Valladolid, 1986, doc. XI, p. 39-41 i 106-109.

183. Justiniano RODRÍGUEZ FERNÁNDEZ, *Palencia (panorámica foral de la provincia)*, p. 124-126 i 129-140, doc. 23 i 25, p. 250-251 i 254-262. Vegeu, respecte al fur de Palència, Félix MARTÍNEZ LLORENTE, *El obispado de Palencia en la difusión del derecho medieval*, p. 34-36.

184. Teresa ABAJO MARTÍN, *Documentación de la catedral de Palencia*, doc. 94, p. 194-197, i doc. 95, p. 197-200.

185. Teresa ABAJO MARTÍN, *Documentación de la catedral de Palencia*, doc. 65, p. 137.

186. Teresa ABAJO MARTÍN, *Documentación de la catedral de Palencia*, doc. 94, p. 194-197; encara que aquesta autora no ho assenyalava en el regist documental, el diploma té cinc segells de cera penjants, un dels quals és el del nostre bisbe. En proporciona una reproducció pictòrica Matías Vielva, l'anotador de l'obra d'Alonso FERNÁNDEZ DE MADRID, *Silva palentina*, fig. 15 bis, entre p. 138 i 139.

tatut aprovat conjuntament amb el capítol el 6 d'abril de 1151, el nombre i l'especialitat d'oficis eclesiàstics augmentaren, com testimonien els noms de *suprior* (subprior), *subcentor* (sotsxantre) i de nombrosos *magistri* (1160, 1183)¹⁸⁷ o la figura del *decanus* o degà (1162)¹⁸⁸ que registren els documents coetanis. També feren aparició entre els capitulars els abats de Santa Maria de Lebanza, Hérmedes (1162),¹⁸⁹ Santa Maria de Husillos (1173)¹⁹⁰ i San Salvador de Cantamuda (1183).¹⁹¹

D'altra banda, la condició jurídica d'*infanzón* de què gaudien els canonges de San Antolín a causa de la seva pertinença a aquest òrgan col·legiat, va ser novament ratificada, en els mateixos termes en què es reconegué pel rei Alfons VI el 1095, per l'emperador Alfons VII i el seu fill el rei Sanç III de Castella el 1154,¹⁹² la qual cosa va ser expressament ratificada pel papa Alexandre III el 1160.¹⁹³ Posteriorment, el rei Alfons VIII introduí millores més grans en eximir-los de tot tribut i reconèixer-los immunitat per mitjà d'un privilegi de 10 de novembre de 1180.¹⁹⁴

El llarg pontificat del bisbe Raimon II arribà a la seva fi en dates immediatament posteriors al 22 de desembre de 1183, en què expedí la seva última escriptu-

187. 1160, febrer, 7: «Wilelmus, capellanus et suprior, testis; Petrus Raimundi, subientor, testis domnus Garsias Fornelle, magister» (Teresa ABAJO MARTÍN, *Documentación de la catedral de Palencia*, doc. 58, p. 124). L'elevat nombre de *magistri* que es documenten en la diòcesi de Palència —resultat directe, d'altra banda, de l'existència d'un estudi general catedralici—, almenys des del 1183, constitueix un fet inusitat en les diòcesis del seu entorn territorial: *magister* Guillermo de Peñafiel; *magistro* Odone *precentore*; *magisteri* Parens i *magister* Poncius, *magistri* Gerardo *arcediano*; *magister* Iohannes Nieto (Teresa ABAJO MARTÍN, *Documentación de la catedral de Palencia*, doc. 94, p. 194-197; doc. 105, p. 212-215; doc. 106, p. 215-218; doc. 116, p. 231-234, i doc. 119, p. 237-238).

188. 1162, febrer, 17: «Bernardus Simonis, decanus ecclesie palentine, testis» (Teresa ABAJO MARTÍN, *Documentación de la catedral de Palencia*, doc. 60).

189. 1162, febrer, 17: «Guterius Roderici, abbas Lauancie, testis; Berengarius, abbas d'Ermidas, testis» (Teresa ABAJO MARTÍN, *Documentación de la catedral de Palencia*, doc. 60).

190. 1173: «Raimundus, abbas Fusellensis» (Teresa ABAJO MARTÍN, *Documentación de la catedral de Palencia*, doc. 73 i 74).

191. 1183, maig, 20: «Ab hoc statuto meo accipio abacias ecclesie palentine, scilicet, abaciam d'Ermidas et de Fusellis et Sanctam Mariam de Lauanza et Sanctum Saluatorum de Camp de Mua» (Teresa ABAJO MARTÍN, *Documentación de la catedral de Palencia*, doc. 94, p. 194-197).

192. Teresa ABAJO MARTÍN, *Documentación de la catedral de Palencia*, doc. 49 i 56. Els dos documents tenen la mateixa datació —2 de juliol de 1154— i ambdós van ser expedits a Segòvia, raó per la qual discrepem de la datació atorgada al diploma de l'emperador —1155— per l'editora d'aquest. Comparteix la mateixa opinió Faustino MENÉNDEZ PIDAL DE NAVASCUÉS, «Los sellos de Alfonso VII», a José María SOTO RÁBANOS (coord.), *Pensamiento medieval hispano: Homenaje a Horacio Santiago-Otero*, vol. I, Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1998, p. 99-116, esp. p. 104-105.

193. Teresa ABAJO MARTÍN, *Documentación de la catedral de Palencia*, doc. 59, p. 124-125.

194. Teresa ABAJO MARTÍN, *Documentación de la catedral de Palencia*, doc. 89, p. 181-184.

ra.¹⁹⁵ No obstant això, sorprenentment, des del 20 de maig d'aquell mateix any constatem la presència al costat del nostre prelat de la persona que acabà succeint-lo al capdavant de la catedral diocesana, Arderic.¹⁹⁶

El document esmentat, en el qual el prelat apareix enunciat en primera persona a través de l'expressió «Ego Raimundus, secundus palentine sedis episcopus qui hanc cartam escribere mandavi eam pie constitutionis in communi capitulo corroboro et confirmo», és subscript, a més i per duplicat, per Arderic, tant com a bisbe titular de la diòcesi de Sigüenza —«Ardericus, seguntinus episcopus»—, al capdavant de la qual es trobava des del 1178, com de la de Palència —«Ego Ardericus, nunc palentinus episcopus subscribo»—, responsabilitat, aquesta última, de la qual sabem que s'ocupava almenys des del dia 13 de l'esmentat mes de maig.¹⁹⁷

L'única explicació que podem oferir a aquesta anòmala situació seria, seguint el professor Martínez Díez,¹⁹⁸ que, davant una suposada malaltia o incapacitat mental del bisbe Raimon II per a continuar exercint la seva tasca pastoral al capdavant de la diòcesi de Palència, el rei Alfons VIII hagués acordat, amb el suport del capítol catedralici, la designació del bisbe de Sigüenza, Don Arderic, com a administrador diocesà interí —és el que sembla que evidència l'expressió «nunc palentinus episcopus»—, amb la qual cosa aquesta es convertia en una autèntica provisió episcopal *in pectore* —electe—, almenys des del setembre del 1183,¹⁹⁹ a causa de la inesperada dilatació de la incapacitat episcopal esmentada. En tal situació —com a electe, en espera del fatal desenllaç que el facultés per a la presa de possessió efectiva— romangué Arderic un llarg i inesperat període que acabà entre el 23 de març —l'última ocasió en què subscrigué com a electe de Palència—²⁰⁰ i el 2 de juny

195. Teresa ABAJO MARTÍN, *Documentación de la catedral de Palencia*, doc. 95, p. 197-200.

196. Teresa ABAJO MARTÍN, *Documentación de la catedral de Palencia*, doc. 94, p. 194-197.

197. J. GONZÁLEZ, *Alfonso VIII*, vol. II, doc. 406: «Dompnus Aldericus, episcopus in Palencia». Es tracta de la confirmació del fur d'Arroyal expedida pel rei Alfons VIII, en la qual aquest bisbe apareix com a titular del bisbat sense la companyia de Raimon II. Tampoc no es fa cap esment de la seu de Sigüenza.

198. Per a aquest autor, l'única solució a aquest dilema seria pensar «que muy enfermo don Raimundo el rey Alfonso VIII hubiera ya procurado la elección de su sucesor» (Gonzalo MARTÍNEZ DÍEZ, «La Universidad de Palencia. Revisión crítica», p. 165, n. 48).

199. 1183, setembre, 7: «Aldericus Palentine ecclesie electo manente» (José Antonio FERNÁNDEZ FLÓREZ, *Colección diplomática del monasterio de Sabagún (857-1300)*, vol. IV (1110-1199), Lleó, Centro de Estudios e Investigación San Isidoro, 1991, doc. 1408). En els documents oficials emanats de la cancelleria del rei Alfons VIII se'l registra des del 7 de desembre de 1183 i fins al 23 de març de 1184 com a «Ardericus, Segontinus episcopus et Palentinus electus, conf.» (J. GONZÁLEZ, *Alfonso VIII*, doc. 413, 415, 416, 417, 418 i 421).

200. 1184, març, 14: «Allericus in Palentina sede electus» (J. GONZÁLEZ, *Alfonso VIII*, doc. 1410); 1184, març, 23: «Ardericus, Segontinus episcopus et Palentinus electus, conf.» (J. GONZÁLEZ, *Alfonso VIII*, doc. 421, p. 728).

de 1184 —en què, per primera vegada, actuà ja com a bisbe de Palència consagrat.²⁰¹

En qualsevol cas, Raimon II morí a la capital de la seva diòcesi i va ser inhumat «en la pared vieja que era cerca de la puerta de Sant Juan, que agora sale al tablado [y] ahora se llama “Puerta de los Reyes”»,²⁰² o, com declara Fernández del Pulgar, que precisa encara més la seva ubicació exacta, «en la pared antigua que estaua entre las capillas nuevas de la Cruz y Santa Lucía», la qual es va esfondrar el 1503 «y los huesos d’esto venerable Obispo, con otros, se pusieron dentro del Altar de Santa Cruz».²⁰³

2.9. ARDERIC (1184-1207), EL LLOMBARD

El successor de Raimon II a la mitra, com s’ha dit, va ser Arderic (1184-1207), prelat que, encara que era d’origen llombard,²⁰⁴ havia estat un temps vivint a Burgos.²⁰⁵ A la diòcesi d’aquesta ciutat hi arribà per a ocupar el càrrec d’ardiaca almenys entre l’agost de 1165 i el març de 1176.²⁰⁶ Posteriorment, des del 1178 i fins a la seva consagració definitiva com a bisbe de Palència, en una data incerta però compresa entre el març i el maig de 1184, ocupà la diòcesi de Sigüenza.

201. «Domno Andrico Palentine sedis episcopo» (J. GONZÁLEZ, *Alfonso VIII*, doc. 1411).

202. Alonso FERNÁNDEZ DE MADRID, *Silva palentina*, p. 139.

203. Pedro FERNÁNDEZ DEL PULGAR, *Teatro clerical, apostólico y secular de las iglesias catedrales de España*, llibre II, cap. XI, p. 210.

204. Segons l’obituari de la catedral de Burgos, el seu avi, Andericus de Palacio, havia mort a Milà el 4 de gener de 1151 («Apud Mediolanum obiit Andericus de Palacio, avus domni Anderici episcopi, era MCLXXXIX»). Dels seus pares sabem que es deien Jacobo de Palacio i Maria, i que havien mort els dos el mateix dia —6 de juny— de l’any 1211 («Obiit Jacobus de Palacio, pater Alderici episcopi; ipso die mater eius Maria era MCCXLIX»). Així mateix va tenir un germà anomenat Lanfranc, que va morir el 24 d’abril de 1204 («Obiit Lanfrancus, frater Arderici Palentini episcopi. Era MCCXLII» (Luciano SERRANO, *El obispado de Burgos*, vol. II, p. 373-374, 383 i 380). Un nebot seu anomenat Geraldus formava part del capítol catedralici el 1203: «Geraldus, nepos episcopi» (Teresa ABAJO MARTÍN, *Documentación de la catedral de Palencia*, doc. 119, p. 238).

205. Fray Toribio MINGUELLA Y ARNEO, *Historia de la diócesis de Sigüenza*, vol. I, p. 129-139, fent-se ressò de les notícies proporcionades per certs autors, estableix com a probable lloc de naixement la vila de Frómista i l’emparenta, com a oncle carnal, amb Pedro González Telmo, futur alumne de les *Scholae palentinas* (J. GONZÁLEZ, *Alfonso VIII*, p. 419). No obstant això, a més de la vinculació paterna amb Burgos, coneixem la possessió d’Arderic de certs béns a Briviesca, segurament d’origen familiar, que el 1187 van ser objecte d’intercanvi amb el capítol de Palència: «balnea cum tendis, que meis sumptibus hedificauit, et hereditates et molendina, que studio meo adquisiui in Beruesca» (Teresa ABAJO MARTÍN, *Documentación de la catedral de Palencia*, doc. 101, p. 207-208).

206. Apareix registrat com a tal i en aquestes dates extremes en la documentació de la catedral de Burgos. Vegeu José Manuel GARRIDO GARRIDO, *Documentación de la catedral de Burgos (804-1183)*, Burgos, Ediciones J. M. Garrido Garrido, 1983, doc. 168, p. 272, i doc. 196, p. 310.

A diferència de tots els bisbes anteriors, la vinculació d'Arderic amb l'església de Palència va ser induïda per la persona del monarca, qui de segur va arribar a influir i molt en el seu capítol a l'hora de materialitzar l'elecció d'Arderic com a nou prelat diocesà.²⁰⁷

Una de les grans aportacions d'Arderic al govern i l'administració del bisbat va ser, sens dubte, la creació i l'establiment d'ardiaques en uns districtes territorials de caràcter permanent i vertebrador de l'espai diocesà. Si bé l'ofici d'ardiaca gaudia d'una indiscutible antiguitat que es retrotraïa als primers moments de l'erecció diocesana —el 1095 se citen, per vegada primera, dos ardiaques, que van passar a ser tres el 1124, quatre des del 1151 i finalment cinc entre el 1176 i el 1183—,²⁰⁸ en aquells moments inicials no disposaven encara d'una adscripció territorial fixa i estable, i exercien més aviat una funció merament auxiliar del bisbe per a assumptes de govern i administració episcopals, de la casa del qual depenien.

Arderic va reduir el nombre d'ardiaques a quatre i els dotà d'autonomia traient-los del *palatium episcopalis* i distribuint-los seguidament per l'ampli territori diocesà. Els nous districtes així configurats tenien al capdavant un ardiaca i adoptaren com a pròpia la denominació de l'ofici que els presidia, seguida del nom del territori sobre el qual s'erigien. A l'hora d'escometre la divisió es van seguir, en tot cas, criteris d'homogeneïtat física i econòmica, procurant que les rendes decimals de cadascun fossin tan homogènies com fos possible.

Encara que l'esmentada adscripció territorial de l'ofici va tenir algun precedent en el 1188 —cas del de Campos—,²⁰⁹ haurem d'esperar fins a l'any 1200 per a disposar d'una segona referència —aquesta vegada a l'ardiaca de Cerrato—,²¹⁰

207. Així sembla deduir-se de les paraules de l'abat de Santa Maria de Valladolid, l'any 1200, quan afirma que la possessió de certa església li havia estat confirmada per Arderic «cum esset episcopus segontinus de mandato domini regis ad ecclesiam palentinam accedens per concessionem episcopi Raimundi» (Teresa ABAJO MARTÍN, *Documentación de la catedral de Palencia*, doc. 116, p. 233).

208. 1095: «Ponz Guitardo, archidiaconus, confirmans; archidiaconus Petrus»; 1124: «Domnus Petrus, archidiaconus, conf.; domnus Pontius, archidiaconus, conf.; domnus Miro, archidiaconus, conf.»; 1151: «Nicholaus, archidiaconus, conf.; Bernardus, archidiaconus, conf.; Raimundus, archidiaconus, conf.; Iohannes, archidiaconus, conf.»; 1176: «Bernardus, archidiaconus, conf.; Ricardus, archidiaconus, conf.; Raimundus, archidiaconus, conf.; Petrus, archidiaconus, conf.; Martinus, archidiaconus, conf.»; 1183: «Bernardus, archidiaconus, conf.; Richardus, archidiaconus, conf.; Raimundus Giliberti, archidiaconus, conf.; Petrus Guterrii, archidiaconus, conf.; Martinus Armengaudi, archidiaconus, conf.» (Teresa ABAJO MARTÍN, *Documentación de la catedral de Palencia*, doc. 18, p. 51; doc. 29, p. 71; doc. 44, p. 99; doc. 78, p. 157, i doc. 94, p. 197).

209. En l'obituari de la catedral de Burgos apareix registrada la defunció de l'ardiaca de Campos, mestre Egidio (Gil): «obiit magister Egidius, archidiaconus de Campis, era MCCXXVI» (Luciano SERRANO, *El obispado de Burgos*, vol. III, p. 389).

210. «Gerardus, archidiaconus de Cerrato» (Teresa ABAJO MARTÍN, *Documentación de la catedral de Palencia*, doc. 115, p. 231).

i les referències es generalitzen ja des de l'any 1206, en què apareixen enunciats de manera conjunta els quatre districtes definitius —Carrión, Cerrato, Alcor i Campos—, amb els respectius ardiaques al capdavant,²¹¹ en els quals no estava inclosa la ciutat de Palència, que guardà una certa equidistància geogràfica amb tots.

També el capítol catedralici va ser reformat en aquests anys de govern del prelat llobard. Al setembre del 1206 el capítol i la mitra prengueren un acord per a repartir les rendes diocesanes entre ambdues parts i assignaren les que corresponien a cada part en cada cas.

Del total dels ingressos anuals, xifrats en 15.570 maravedís, corresponia al bisbe un 43 % —això és, 6.752 maravedís— i la resta quedava per a la taula capitular i havia de repartir-se de la manera següent: 6.045 maravedís de préstecs assignats als capitulars, 2.800 maravedís per al refectori i les matines, i 1.000 maravedís de renda conjunta per a les tres abadies.²¹²

Igualment es procedí a fixar el nombre definitiu de dignitats i canonges —un total d'onze i quaranta-nou, respectivament. S'inclouïen en l'últim cas les dignitats de degà, els quatre ardiaques, el sagristà, el cantor, el mestre d'escola i els tres abats de Santa María de Husillos, Hérmedes i Santa María de Lebanza. Quedaven d'aquesta forma exclosos qualsevol altres oficis eclesials, també el d'abat de San Salvador de Cantamuda.²¹³

Amb Arderic es va obrir, així mateix, un intens període de defensa a ultrança dels drets episcopals, cosa que no havia passat en èpoques anteriors. Sota la protecció que proporcionaven els canons conciliaris dels concilis III i IV del Laterà, s'intentà recuperar el control sobre les esglésies diocesanes que eren propietat dels monestirs erigits al territori sota la seva jurisdicció, encara que reservant a aquests el dret eminent de patronatge.²¹⁴ Aquests drets episcopals quedaven fixats per al futur en el dret de visita d'esglésies i el dret de correcció espiritual de clergues i parroquians, a més del cobrament de la tèrcia episcopal íntegra i d'una procuració adequada a les possibilitats de què disposava l'Església.

211. «Girardo, archidiacono de Carrione, et Girardo, archidiacono de Cerrato, et Sancio, archidiacono de Alcor et Iordano, archidiacono de Campis» (Teresa ABAJO MARTÍN, *Documentación de la catedral de Palencia*, doc. 120, p. 239).

212. El salari de degà devia ser de 300 maravedís l'any; el d'ardiaca, sagristà, mestrescola i cantor, de 200 maravedís l'any, més els ingressos propis del seu ofici en els dos primers enunciats; el de racioner, de 10 maravedís l'any, i els canonges percebien una retribució diferent: vint canonges obtenien 100 maravedís l'any; uns altres vint, 20 o 50 maravedís l'any, i els nou restants, 25 maravedís per any.

213. Teresa ABAJO MARTÍN, *Documentación de la catedral de Palencia*, doc. 120.

214. Consistent en el dret a presentar un clergue que servís l'Església, que seria examinat a fi d'autoritzar-li la cura d'ànimes pel prelat en tot allò relatiu a coneixements i aptitud personal.

Els dos primers centres monàstics en els quals es donà inici al control diocesà de les respectives esglésies van ser els de San Zoilo de Carrión i l'abadia de Santa María la Mayor de Valladolid, a l'abril i el maig de l'any 1200.²¹⁵

De manera semblant es procedí amb els béns eclesiàstics que es trobaven en mans de la noblesa —sobretot esglésies—, el lliurament dels quals s'estimulà a canvi de substancioses remuneracions monetàries: un exemple del que s'ha expressat va ser el lliurament, pel majordom reial Gonzalo Rodríguez i la seva esposa Sança al bisbe Arderic, de l'església de San Martín de Villa de Rey, propietat de Rodríguez.²¹⁶

Segons el que refereix l'ardiaca de l'Alcor Alonso Fernández de Madrid (1551) en el seu *Silva palentina*, Arderic, «que algunos llaman Santo Arderico, fue un santo varón por quien dizen que nuestro Señor hizo muchos milagros». I a continuació declara que havia vist moltes vegades «sacar tierra de su sepultura, dicen que para sanar de las enfermedades y en las caxas de las reliquias de esta iglesia está un çapatito de cuero con un letrero que dice Sandalia Sancti Arderici».²¹⁷ En la mateixa línia es manifesta Fernández del Pulgar (1680).²¹⁸

El nostre prelat morí l'11 d'agost de 1207, com recordava la làpida de pedra que es trobava, fins l'any 1503, sobre la seva tomba, situada dins d'un arc en el mur «de la iglesia vieja que tenía el techo de madera en derecho de do es agora la capilla de la Cruz [actualment de la Purísima] a la parte de dentro de la iglesia».²¹⁹ Aquest sepulcre va ser desmuntat de resultes de la construcció de la nova catedral i de l'enderrocament d'«aquella pared» i «aquella sepultura», i es traslladaren «los huesos de aquel bienaventurado santo entre el altar de aquella capilla [de la Santa Cruz] y la pared que está hacia el tablado» en una «arca nueva de pino».²²⁰

Amb ell es tanca la sistemàtica presència de pontífexs de nacionalitat forana —principalment occitana, francocatalana o llombarda— a la diòcesi de Palència i les terres de la vella Castella, tots ells formats en una espiritualitat i una doctrina eclesiàstica renovadora. Sens dubte és un cas singular en la història hispana que posa de manifest la tremenda permeabilitat que al llarg de centúries ha existit entre la gent i les terres que conformen Espanya.

215. Teresa ABAJO MARTÍN, *Documentación de la catedral de Palencia*, doc. 115 i 116, p. 230-234.

216. Teresa ABAJO MARTÍN, *Documentación de la catedral de Palencia*, doc. 118.

217. Alonso FERNÁNDEZ DE MADRID, *Silva palentina*, p. 148.

218. Pedro FERNÁNDEZ DEL PULGAR, *Teatro clerical, apostólico y secular de las iglesias catedrales de España*, vol. II, llibre II, cap. XII, p. 236.

219. «Hic requiescit domnus Aldericus, primus episcopus palentinus. Obiit tercio idus augusti Era MCCCXLV. Anno vera domini MCCVII».

220. Alonso FERNÁNDEZ DE MADRID, *Silva palentina*, p. 149, n. 1.

La seva fi coincideix en el temps amb els primers passos d'una nova reforma monàstica protagonitzada aquesta vegada per un nou corrent d'espiritualitat sensiblement allunyat del que encapçalaren i promocionaren l'orde i els monjos de Cluny. Es tracta d'un nou orde procedent també de França i amb seu a l'abadia de Cîteaux que proclamà la tornada a una observança integral de la regla benedictina sota les màximes o els postulats de pobresa, mortificació i major atenció a la gent.

No obstant això, el Cister no consistia ja en una restauració, sinó més aviat en una reforma, una dràstica i nova reforma que proporcionà l'anhelada saba espiritual amb la qual s'havia de vivificar el tronc del monaquisme. Això comportà que anteriors dedicacions cluniacenes, com l'activitat en els *scriptoria* —en els quals es copiaven i es recuperaven còdexs litúrgics, teològics, literaris, jurídics i científics— i la difusió docent del saber, quedessin relegades o eliminades en favor de la meditació i el rés en amplis i senzills claustres. Una nova etapa històrica, doncs, s'estava obrint camí.

3. EPISCOPOLOGI FRANCOCATALÀ DE LA DIÒCESI DE PALÈNCIA (1034-1207)²²¹

- Ponç (1034-1035)
 Bisbe d'Oviedo (1025-1035, febrer)
 Administrador de la diòcesi de Palència (p: 1032, agost – o: 1035, febrer, 17)
 Metropolità (títol personal): 1033
- Bernat I (1034-1043)
 Bisbe de Palència (p: 1034, desembre, 21 – o: 1043, gener, 7)
- Miró (1044-1060)
 Bisbe de Palència (p: 1044, setembre, 26 – o: 1060, gener, 17)
- Bernat II (1062-1085)
 Olim Raimon. Natural del comtat d'Urgell
 Bisbe de Palència (p: 1062, abril, 20 – o: 1085, març, 29)
 Administrador de la diòcesi d'Astorga (1080-1082)
 Arquebisbe (títol personal) (p: 1084, abril, 27 – o: 1085, març, 29)
- Raimon I (1085-1108)
 Capellà reial: 1099
 Bisbe de Palència (p: 1085, maig, 19 – †1108, gener, 12)

221. p: primer esment documentat
 o: últim esment documentat
 †: data de defunció

- Pedro I Petriz o Urgelino (1108-1139)
Bisbe de Palència (p: 1108, març, 2 – †1139, febrer, 19)
- Pere II d'Agen (1139-1147)
Nebot de Pere d'Agen, bisbe de Segòvia (1119-1149)
Ardiaca de Segòvia
Bisbe de Palència (p: 1139, març, 26 (electe); p: 1139, abril, 28 – o: 1147, setembre, 12; †1147, octubre, 17 (?))
- Raimon II de Minerva (1148-1183)
Bisbe de Palència (p: 1148, març, 1 (electe) – o: 1183, desembre, 22)
- Arderic (1184-1207), el Llombard
Ardiaca a Burgos (p: 1165, agost – o: 1176, març)
Bisbe de Sigüenza (1178-1184)
Administrador de la diòcesi de Palència (p: 1183, maig, 13 – o: 1184, juny, 2)
Electe de la diòcesi de Palència (p: 1183, setembre, 7 – o: 1184, març, 23)
Bisbe de Palència (p: 1184, juny, 2 – †1207, agost, 11)